

Δρ ΕΛΕΝΗ ΣΠΑΘΑΡΗ-ΜΠΕΓΛΙΤΗ

ΣΧΟΛΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ

ΘΕΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ:
ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

Γ΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

V. ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Δ. Ο ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΟΝ 19ο ΚΑΙ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ

Εισαγωγή	348
----------------	-----

1. Οικονομική και πνευματική ανάπτυξη

1.1. Τα μεταλλεία αργύρου στην Αργυρούπολη	349
1.2. Το Φροντιστήριο Τραπεζούντος (1683-1921) και ο πρώτος του δάσκαλος Σεβαστός Κυμινήτης	353

2. Αγώνες για τη δημιουργία μιας αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας (1917-1922)

2.1. Η πρόταση του Ελευθερίου Βενιζέλου για το Ποντιακό Ζήτημα	357
--	-----

3. Η μεθοδευμένη εξόντωση (Γενοκτονία) των Ελλήνων του Πόντου

3.1. Η συστηματική εξόντωση των Ελλήνων του Πόντου	361
--	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

I. Οι οικονομικές εξελίξεις κατά τον 20ό αιώνα	364
II. Η διαμόρφωση και λειτουργία των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα	369
III. Πρόσφυγες στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα	381
IV. Το Κρητικό Ζήτημα από διπλωματική άποψη κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα	395
V. Παρευξείνιος ελληνισμός	397

Υ. ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Δ. Ο ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΟΝ 19ο ΚΑΙ ΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

[...] *Αν κάποιος μη Πόντιος παρευρεθεί σε μια κλειστή κοινωνική εκδήλωση Ποντίων και τους παρακολουθήσει να χορεύουν, θα κάνει μερικές βασικές και εξόφθαλμες διαπιστώσεις, που εξακολουθούν να χαρακτηρίζουν τη συμπαγή, σφιχτοδεμένη και με έντονες αρχαϊκές καταβολές ποντιακή κοινωνία.*

Στον κύκλο που σχηματίζουν οι Πόντιοι, όλοι χορεύουν με την ίδια ένταση, από τον πρώτο που οδηγεί τον χορό μέχρι τον τελευταίο. Πρωτοχορευτής με την έννοια του πρωταγωνιστή, που ξεχωρίζει με φιγούρες και τσακίσματα, δεν υπάρχει. Κανείς δεν μπορεί να δώσει παραγγελία στους οργανοπαίχτες να του παίξουν έναν ειδικό σκοπό για να χορέψει πρώτος, όπως το συνηθίζουν σε άλλα μέρη κοινωνίες πιο ανοιχτές και πιο εξατομικευμένες. Εδώ κανείς δεν «σολάρει». Όλοι μετέχουν εξίσου. Η πειθαρχημένη ομάδα των χορευτών, αντρών, γυναικών ή μικτή¹, κινείται ομοιόμορφα επιβεβαιώνοντας και στη χαρά της την αίσθηση του ατομικού μερίσματος στην κάθε κοινή προσπάθεια. Ο καθένας φέρει ίσο το βάρος της ευθύνης, και η ομοψυχία των χορευτών της έχει το ανάλογό της στην ομόψυχη προσπάθεια των μελών του πληρώματος ενός πλοίου που παλεύει μέσα στην καταιγίδα. Το λάθος βήμα του τρίτου χορευτή ή η ελάχιστη καθυστέρηση του έκτου θα επηρεάσουν άμεσα το συνολικό αποτέλεσμα. Οι Πόντιοι αντιμετωπίζουν τον χορό όπως και την καθημερινή ζωή, όπου όλο το χωριό φέρει την ευθύνη για την επιβίωση της κοινότητας. Κανείς δεν ακολουθεί, κανείς δεν προπορεύεται.

Κορομηλά, Μ., *Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα*.

Από την εποχή του Χαλκού ως τις αρχές του 20ού αιώνα,
εκδ. Πολιτιστική Εταιρεία «Πανόραμα», Αθήνα 1991, σ. 163

1. Σχολική ορθογραφία: μεικτή.

1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ**1.1. ΠΑΡΑΘΕΜΑ****Τα μεταλλεία αργύρου στην Αργυρούπολη**

Η ίδρυση και η ακμή της Πόλης του Ασημιού, του Γκιουμουσχανέ [σ.σ.: Αργυρούπολη], συνδέεται στενά με την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου της ποντιακής γης και με το διοικητικό καθεστώς των μεταλλείων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Πόντος είναι μια χώρα γνωστή για τα μέταλλά της ήδη από την Αρχαιότητα. Την εποχή των μεγάλων Κομνηνών οι πηγές αναφέρουν ότι η περιοχή ήταν αυτάρκης σε μέταλλα και ότι η Τραπεζούντα ήταν κέντρο κατασκευής ασημικών. Η εικόνα αυτή επιτείνεται από τις πρώιμες οθωμανικές πηγές, που δείχνουν σαφώς ότι μια από τις σημαντικότερες ασχολίες των Ελλήνων του Πόντου ήταν τα μεταλλεία και η επεξεργασία των μετάλλων.

[...] Η προοδευτική ανάπτυξη του Γκιουμουσχανέ καθρεφτίζεται στην εκκλησιαστική οργάνωση της επαρχίας Χαλδίας. Στα μέσα του 16ου αιώνα η περιοχή ανήκει στη δικαιοδοσία του Μητροπολίτη Τραπεζούντας, που σύμφωνα με την παράδοση διορίζει χωροεπίσκοπο των μεταλλείων έναν απόγονο των βυζαντινών αρχόντων του κάστρου της Τζάνιχας. [...] Οι ελληνικές πηγές αναφέρουν ότι την περίοδο της ακμής των μεταλλείων η πόλη μόνο του Γκιουμουσχανέ είχε δέκα ενορίες, έξι ελληνικές με 2.250 οικογένειες, μία αρμενική με 180 οικογένειες και τρεις τουρκικές από τις οποίες η μία αναφέρεται ότι είχε 200 οικογένειες.

[...] Η τοπική αυτονομία και η οικονομική ευμάρεια καθρεφτίζονται κατεξοχήν στην προστασία των τεχνών και των γραμμάτων. Τον 18ο αιώνα οι εκκλησίες του Γκιουμουσχανέ (Αργυρούπολη) επεκτείνονται, ξαναχτίζονται, αγιογραφούνται και φυσικά προικίζονται με απαστράπτοντα ασημένια λειτουργικά αντικείμενα. Το 1726 τελειώνει η ανοικοδόμηση του αρχιεπισκοπικού ναού και το 1730 ιδρύεται ελληνικό σχολείο με πρωτοβουλία του αρχιεπισκόπου Ιγνατίου Φυτιάνου. Οι νέοι που διακρίνονται στέλνονται για σπουδές στην Κωνσταντινούπολη ή στο μεγάλο κέντρο της ελληνικής και ορθόδοξης παιδείας, στη Βλαχία, όπου είχαν εγκατασταθεί και δρούσαν πολλοί Έλληνες από τον Πόντο. Οι μεγάλοι ηγεμόνες και προστάτες της τέχνης ήταν βέβαια οι αρχιμεταλλουργοί, αλλά τον τόνο έδινε η εκκλησιαστική ηγεσία, ο Αρχιεπίσκοπος. Το Γκιουμουσχανέ γίνεται το κέντρο μιας πρώιμης αναγέννησης του Ελληνισμού στον Πόντο, όπου κυρίαρχο στοιχείο ήταν η τοπική παράδοση και η Ορθοδοξία.

Κορομηλά, Μ., *Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα*.

Από την εποχή του Χαλκού ως τις αρχές του 20ού αιώνα,

εκδ. Πολιτιστική Εταιρεία «Πανόραμα», Αθήνα 1991, σ. 229-231

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Η βυζαντινή Αργυρούπολη, γνωστή στον Πόντο με το νεότερο όνομα Γκιουμουσχανέ, υπήρξε –όπως φανερώνει το όνομά της– η «Πόλη του Ασημιού».*

*Ανατρέχοντας στις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας πληροφορίες από το παρά-
θεμα που σας δίνεται, να περιγράψετε την οικονομική ευμάρεια της περιοχής, η οποία
συνετέλεσε στην ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών.*

A. ΠΡΟΕΡΓΑΣΙΑ

A.1. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΟΣ / ΕΞΟΜΑΛΥΝΣΗ ΤΗΣ ΠΗΓΗΣ

- Το σύγχρονο όνομα της Βυζαντινής Αργυρούπολης, της Πόλης του Ασημιού, ήταν Γκιουμουσχανέ.
- Το όνομα της πόλης οφείλεται στα μεταλλεία της και στην εκμετάλλευση του ορυκτού της πλούτου.
- Γενικότερα, ο Πόντος ήταν αυτάρκης σε μέταλλα που ήταν γνωστά από την αρχαιότητα.
- Πηγές τόσο από την εποχή των Βυζαντινών αυτοκρατόρων Κομνηνών όσο και πρώιμες οθωμανικές επιβεβαιώνουν την ύπαρξη και λειτουργία των μεταλλείων.
- Η Τραπεζούντα αναφέρεται ως το κέντρο κατασκευής ασημικών.
- Τα μεταλλεία συνετέλεσαν στην ανάπτυξη της Αργυρούπολης.
- Η πόλη αυξάνει τον πληθυσμό της.
- Έξι στις δέκα ενορίες, και μάλιστα οι πολυπληθέστερες, είναι ελληνικές.
- Λόγω της ανάπτυξης της Αργυρούπολης, αναβαθμίζεται και η εκκλησιαστική της οργάνωση.
- Η Αργυρούπολη υπάγεται στην επαρχία της Χαλδίας και στη δικαιοδοσία του Μητροπολίτη Τραπεζούντας.
- Ο επικεφαλής των μεταλλείων –χωροεπίσκοπος– διορίζεται από τον Μητροπολίτη Τραπεζούντας και είναι απόγονος Βυζαντινών αρχόντων.
- Η Αργυρούπολη χαίρει όχι μόνο οικονομικής ευμάρειας αλλά και τοπικής αυτονομίας.
- Οι ευνοϊκές συγκυρίες δίνουν ώθηση στην ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών.
- Όσον αφορά τα γράμματα:
 - ιδρύεται ελληνικό σχολείο το 1730 με πρωτοβουλία του αρχιεπισκόπου Ιγνάτιου Φυτιάνου,
 - οι νέοι που διακρίνονται, στέλνονται για σπουδές στην Κωνσταντινούπολη ή στη Βλαχία.
- Όσον αφορά τις τέχνες:
 - από τον 18ο αιώνα, χτίζονται εκκλησίες, αγιογραφούνται και προικίζονται με ασημένια εκκλησιαστικά ήδη.
- Η τοπική παράδοση και η ορθοδοξία αποτέλεσαν το κυρίαρχο στοιχείο που έδωσε ώθηση στην πρώιμη αναγέννηση του ελληνισμού στον Πόντο.

Α.2. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ (σ. 246, 248)

- Προς τον Βορρά η οροσειρά Παρυάδρου ήταν πλούσια σε μεταλλευτικά κοιτάσματα.
- Στις περιφέρειες Αργυρούπολης και Τρίπολης τα μεταλλευτικά κοιτάσματα έδωσαν τη δυνατότητα δημιουργίας μεταλλείων αργύρου, χαλκού και μολύβδου.
- Για τον λόγο αυτό αναπτύχθηκε η βιοτεχνία χρυσοχοΐας, σιδηρουργίας και χαλκουργίας.
- Τα μεταλλεύματα της περιοχής συνετέλεσαν και στην ανάπτυξη της βιομηχανίας της ναυπηγικής.
- Η οικονομική άνθηση του ελληνισμού στην ευρύτερη περιοχή του Εύξεινου Πόντου είχε ως αποτέλεσμα την πνευματική και καλλιτεχνική αναγέννηση.
- Οι εκπρόσωποι του επιχειρηματικού κόσμου πρόσφεραν γενναιόδωρα ένα σεβαστό ποσό από τα κέρδη τους υπέρ θρησκευτικών, εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων.
- Αξιόλογοι επιστήμονες στέλνονταν για ειδίκευση σε διάφορα πανεπιστήμια της Ευρώπης.
- Οι νέοι επιστήμονες μετέφεραν στην πατρίδα τους τις νέες επιστημονικές μεθόδους διδασκαλίας.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Ο Εύξεινος Πόντος ήταν γνωστός από την αρχαιότητα για τα μεταλλεία του, τα οποία του εξασφάλιζαν αυτάρκεια σε μεταλλεύματα. Τα πλούσια μεταλλευτικά κοιτάσματα βρίσκονταν κυρίως στην προς Βορρά οροσειρά του Παρυάδου. Πηγές τόσο από την εποχή της βυζαντινής δυναστείας των Κομνηνών, όσο και από την πρώιμη οθωμανική περίοδο, επιβεβαιώνουν όχι μόνο την ύπαρξη, αλλά και τη λειτουργία των μεταλλείων. Ειδικότερα στις περιφέρειες Αργυρούπολης και Τρίπολης, τα μεταλλευτικά κοιτάσματα έδωσαν τη δυνατότητα δημιουργίας μεταλλείων αργύρου, χαλκού και μολύβδου. Έτσι, αναπτύχθηκε η βιοτεχνία χρυσοχοΐας, σιδηρουργίας και χαλκουργίας, ενώ η Τραπεζούντα αναφέρεται ως κέντρο κατασκευής ασημικών. Επιπλέον, τα μεταλλεύματα της περιοχής συνετέλεσαν και στην ανάπτυξη της βιομηχανίας της ναυπηγικής.

Το αποτέλεσμα της οικονομικής ευμάρειας που προέκυψε από τη λειτουργία των μεταλλείων και των παρεπόμενων βιοτεχνιών ήταν κατ' αρχάς η αύξηση του ελληνικού, κυρίως, πληθυσμού. Ειδικότερα η Αργυρούπολη, η οποία στα νεότερα χρόνια ονομάστηκε Γκιουμουσχανέ και η οποία υπάγεται στην επαρχία της Χαλδίας, αποτελείτο από δέκα ενορίες, έξι από τις οποίες, και μάλιστα οι πολυπληθέστερες, ήταν ελληνικές. Παράλληλα, αναβαθμίζεται η εκκλησιαστική της οργάνωση. Ο Μητροπολίτης Τραπεζούντας, στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται η πόλη, διορίζει

τον επικεφαλής των μεταλλείων –τον αποκαλούμενο χωροεπίσκοπο–, ο οποίος είναι απόγονος Βυζαντινών αρχόντων. Έτσι, εκτός από την οικονομική ευμάρεια, η Αργυρούπολη χαίρει και τοπικής αυτονομίας.

Επιπρόσθετα, οι ευνοϊκές συγκυρίες δίνουν ώθηση στα γράμματα και στις τέχνες. Όσον αφορά τα γράμματα, ιδρύεται ελληνικό σχολείο το 1730 με πρωτοβουλία του τότε αρχιεπισκόπου Ιγνατίου Φυτιάνου. Στους νέους που διακρίνονται στις σπουδές τους, δίνεται η δυνατότητα να συνεχίσουν στην Κωνσταντινούπολη ή στη Βλαχία, που αποτελούσε κέντρο της ελληνικής και ορθόδοξης παιδείας. Για να συμβεί αυτό, οι εκπρόσωποι του επιχειρηματικού κόσμου πρόσφεραν γενναιόδωρα ένα σεβαστό ποσό από τα κέρδη τους υπέρ θρησκευτικών, εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Έτσι, αξιόλογοι επιστήμονες στέλνονταν σε διάφορα πανεπιστήμια της Ευρώπης για να ειδικευτούν και επέστρεφαν στην πατρίδα τους εισάγοντας νέες επιστημονικές μεθόδους διδασκαλίας.

Οι εκκλησίες που, από τον 18ο αιώνα, αυξάνονται, αντανakλούν το επίπεδο της ανάπτυξης των τεχνών. Όχι μόνο αγιογραφούνται, αλλά και κοσμούνται με εξαιρετικά εκκλησιαστικά κειμήλια κατασκευασμένα κυρίως από το ασήμι της περιοχής σε ντόπιες βιοτεχνίες.

Γενικότερα, θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς ότι η τοπική παράδοση και η ορθοδοξία αποτέλεσαν το κυρίαρχο στοιχείο για την πρώιμη αναγέννηση του ελληνισμού στον Πόντο.

Ασημένια επίχρυσα εξαπτέρυγα του 1729, με παραστάσεις από τα Πάθη του Ιησού και τον βίο του αγίου Γεωργίου, από τον ναό του Αγίου Γεωργίου στην Αργυρούπολη του Πόντου. Ύψ. 0,61 μ.

(ΓΕ 33815), Συλλογή Μεταβυζαντινής και Νεοελληνικής Τέχνης του Μουσείου Μπενάκη

Τα ασημένια εκκλησιαστικά κειμήλια στο Μουσείο Μπενάκη

Εκατό περίπου χιλιόμετρα νότια της Τραπεζούντας έδραζε η παλιά Αργυρούπολη (Εσκή Γκουμουσχανέ), η οποία, κατά τον 19ο αιώνα, σταδιακά εγκαταλείφθηκε και έδωσε τη θέση της στη νέα Αργυρούπολη (Γενί Γκουμουσχανέ). Η νέα πόλη βρισκόταν πάνω στον δρόμο που ενώνει τη Μαύρη Θάλασσα με τους εμπορικούς δρόμους της Ανατολής και του Νότου.

Μετά την υπογραφή της Σύμβασης της Λοζάνης, στις 20 Ιανουαρίου 1923, η οποία προέβλεπε την υποχρεωτική ανταλλαγή των χριστιανικών και μουσουλμανικών πληθυσμών, οι Πόντοι πρόσφυγες μετέφεραν στην Ελλάδα όσα ιερά κειμήλια των ναών της Αργυρούπολης υπήχθησαν στο Ταμείο Ανταλλαξίμων Κοινοτικών και Κοινοφελών Περιουσιών. Τα κειμήλια αυτά φυλάσσονται στο Μουσείο Μπενάκη και αποτελούν μαρτυρία της οικονομικής ευρωστίας και καλλιτεχνικής παραγωγής της Αργυρούπολης που οφειλόταν στα μεταλλεία αργύρου της περιοχής.

1.2. ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Το Φροντιστήριο Τραπεζούντος (1683-1921) και ο πρώτος του δάσκαλος Σεβαστός Κυμινήτης

Ο Σεβαστός Κυμινήτης, η σημαντικότερη εκπαιδευτική προσωπικότητα του Πόντου και της Βλαχίας στα τέλη του 17ου αιώνα, καταγόταν από το τραπεζουντικό χωριό Κύμινα. Είχε μάθει γράμματα στην Τραπεζούντα, είχε σπουδάσει στην Πατριαρχική σχολή της Πόλης κι είχε αναλάβει τη διεύθυνσή της για μερικά χρόνια.

[...] Οι διωγμοί και οι προκλήσεις είχαν επιδεινώσει τις συνθήκες ζωής και η μόρφωση των παιδιών είχε περιοριστεί στα λιγοστά γράμματα που δίδασκαν οι καλόγεροι και οι ιερείς από το *Ψαλτήρι*. Μα ακόμα κι αυτά είχαν εκλείψει, γιατί οι περυσότεροι τόποι ερήμωναν. Ο κόσμος έφευγε από τη Σαμψούντα, την Τρίπολη, την Κερασούντα, τα Πλάτανα κι άλλοι παίρναν τα βουνά κι άλλοι πήγαιναν στη Ρωσία, στη Βλαχία ή στην Τρανσυλβανία.

[...] Τα όπλα του Σεβαστού Κυμινήτη ήταν τα γράμματα. Με αυτά θα αγωνιζόταν το γένος για να διατηρήσει την πίστη και τη γλώσσα του, την υπόστασή του δηλαδή, με αυτά θα αντιμετώπιζε την προπαγάνδα των Καθολικών και των Προτεσταντών, που προσπαθούσαν να προσηλυτίσουν τον δοκιμαζόμενο ορθόδοξο πληθυσμό του Πόντου, ώστε να αποκτήσει η δυτική Ευρώπη τα πρώτα ερείσματα στη Μαύρη Θάλασσα – από την οποία είχαν εκδιωχθεί και οι τελευταίοι ευρωπαίοι έμποροι τον 15ο αιώνα.

Το 1683 ο Σεβαστός Κυμινήτης συνέστησε το Φροντιστήριο της Τραπεζούντος, ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα γυμνασιακής και ανώτερης παιδείας. Το σχολείο στεγά-

στηκε σε ένα από τα μετόχια της μονής Σουμελά στην Τραπεζούντα, ένα οίκημα που είχε δωρήσει στη Μονή ο πρόκριτος Λογίζος Μασκούθης. Εκεί δίδαξε πέντε χρόνια ο Σεβαστός την πρώτη ομάδα των είκοσι μαθητών του Φροντιστηρίου. Τελικά όμως, ο θερμός πατριώτης ενέδωσε στην πρόσκληση του ηγεμόνα της Βλαχίας Κωνσταντίνου Μπρακκοβεάνου και, το 1689, εγκατέλειψε την Τραπεζούντα, για να αναλάβει το Ελληνικό Φροντιστήριο που λειτουργούσε στη μονή του Αγίου Σάββα, στο Βουκουρέστι.

Κορομηλά, Μ., *Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα. Από την εποχή του Χαλκού ως τις αρχές του 20ού αιώνα*, εκδ. Πολιτιστική Εταιρεία «Πανόραμα», Αθήνα 1991, σ. 240-241

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Στήριξη στο δοκιμαζόμενο γένος των Ποντίων έδωσαν τα γράμματα που άρχισαν να αναπτύσσονται από τα τέλη του 17ου αιώνα. Αναζητήστε στις ιστορικές σας γνώσεις και στο παράθεμα που σας δίνεται πληροφορίες για τον Τραπεζούντιο δάσκαλο του γένους Σεβαστό Κυμινήτη και για τον ρόλο του στην εκπαίδευση των Ποντίων.*

A. ΠΡΟΕΡΓΑΣΙΑ

A.1. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΟΣ / ΕΞΟΜΑΛΥΝΣΗ ΤΗΣ ΠΗΓΗΣ

- Στην περιοχή του Πόντου τον 17ο αιώνα, οι Έλληνες ζούσαν υπό κατάσταση διωγμού και προκλήσεων.
- Επόμενο της προαναφερθείσας κατάστασης ήταν οι συνθήκες ζωής να έχουν υποβιβαστεί και η μόρφωση των παιδιών να έχει σχεδόν εκλείψει.
- Το *Ψαλτήρι* αποτελούσε το αναγνωστικό των μαθητών και οι ιερείς και οι καλόγεροι ήταν οι δάσκαλοι των παιδιών στα λιγοστά γράμματα που μάθαιναν.
- Οι ελληνικές κοινότητες της Σαμψούντας, της Τρίπολης, της Κερασούντας, των Πλατάνων και άλλων πόλεων του Πόντου λιγόστευαν.
- Οι άνθρωποι είτε αποσύρονταν στα βουνά είτε αναζητούσαν καλύτερη τύχη στη Ρωσία, στη Βλαχία ή στην Τρανσυλβανία.
- Διαφαινόταν ότι ένα σημαντικό όπλο για να μην αφανιστεί το γένος και για να διατηρήσει την πίστη και τη γλώσσα του ήταν τα γράμματα.
- Τον προσηλυτισμό του ορθόδοξου πληθυσμού του Πόντου επιδίωκαν οι Καθολικοί και οι Προτεστάντες.
- Οι Δυτικοευρωπαίοι στόχευαν στην εμπορική διείσδυση στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας από την οποία είχαν εκδιωχθεί από τον 15ο αιώνα.
- Τη δύναμη που είχαν τα γράμματα για την ενδυνάμωση του γένους διείδε ο Σεβαστός Κυμινήτης.
- Ο Σεβαστός Κυμινήτης ήταν η σημαντικότερη εκπαιδευτική προσωπικότητα του

- Πόντου και της Βλαχίας στα τέλη του 17ου αιώνα, με καταγωγή από τα Κύμينا.
- Ο Σεβαστός Κυμινήτης:
 - είχε μορφωθεί στην Τραπεζούντα και στην Πατριαρχική σχολή της Κωνσταντινούπολης,
 - είχε αναλάβει τη διεύθυνση της Πατριαρχικής Σχολής για μερικά χρόνια,
 - ίδρυσε το Φροντιστήριον της Τραπεζούντος, που λειτούργησε από το 1683 έως το 1921,
 - δίδαξε στο Φροντιστήριον της Τραπεζούντος τα πέντε πρώτα χρόνια την πρώτη ομάδα των είκοσι μαθητών.
- Το Φροντιστήριον της Τραπεζούντος
 - ήταν ένα ίδρυμα γυμνασιακής και ανώτερης παιδείας,
 - στεγαζόταν σε ένα μετόχι της Παναγίας Σουμελά το οποίο είχε δωρήσει ο πρόκριτος Λογίζος Μασκούθης.
- Το 1689, ο Σεβαστός Κυμινήτης αποδέχθηκε την πρόσκληση του ηγεμόνα της Βλαχίας να αναλάβει το Ελληνικόν Φροντιστήριον του Βουκουρεστίου που στεγαζόταν στη μονή του Αγίου Σάββα.

Α.2. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ (σ. 248)

- Το Φροντιστήριον της Τραπεζούντος:
 - ιδρύθηκε το 1682 από τον μεγάλο Τραπεζούντιο δάσκαλο του Γένους Σεβαστό Κυμινήτη,
 - λειτούργησε παρά τις αντιξοότητες μέχρι το 1922,
 - έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πνευματική και ηθική ανάπλαση των Ελληνοποντίων και στην ανάπτυξη της εθνικής τους συνείδησης.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Μέχρι τα τέλη του 17ου αιώνα, το γένος των Ποντίων δοκιμαζόταν από διωγμούς και προκλήσεις. Οι συνθήκες ζωής γίνονταν ολοένα και σκληρότερες και συχνά οι πληθυσμοί ελληνικών κοινοτήτων, όπως της Σαμνούντας, της Τρίπολης, της Κερασούντας και των Πλατάνων, λιγόστευαν, αφού οι κάτοικοί τους αναγκάζονταν είτε να καταφύγουν στα βουνά είτε να αναζητήσουν καλύτερη τύχη στη Ρωσία, στη Βλαχία ή στην Τρανσυλβανία. Επιπλέον, Καθολικοί και Προτεστάντες προσπαθούσαν να τους προσηλυτίσουν, προκειμένου να καταστήσουν ευκολότερη την εμπορική διείσδυσή τους στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας από την οποία είχαν εκδιωχθεί από τον 15ο αιώνα. Επιπρόσθετα, τα γράμματα είχαν υποχωρήσει και οι ελάχιστοι μαθητές είχαν για αναγνωστικό τους το *Ψαλτήρι* και δασκάλους τους τους ιερείς και καλογέρους.

Όλα αυτά αποτελούσαν απειλή για το γένος. Ο Σεβαστός Κυμινήτης, η σημαντικότερη εκπαιδευτική προσωπικότητα του Πόντου και της Βλαχίας στα τέλη του 17ου αιώνα, διείδε ότι το βασικότερο όπλο για την ενδυνάμωση του γένους ήταν τα γράμματα. Ο Σεβαστός, καταγόμενος από τα Κύμινα, απ' όπου προήλθε και το όνομά του, είχε μορφωθεί στην Τραπεζούντα και στην Πατριαρχική Σχολή της Κωνσταντινούπολης, και μάλιστα είχε αναλάβει τη διεύθυνση αυτής της τελευταίας για μερικά χρόνια. Προκειμένου να παίξει έναν σημαντικό ρόλο στην πνευματική και ηθική ανάπτυξη των Ελληνοποντίων και στην ανάπτυξη της εθνικής τους συνείδησης, ίδρυσε το 1682/1683 το Φροντιστήριο της Τραπεζούντος, το οποίο λειτούργησε σε μετόχι της Παναγίας Σουμελά που είχε δωρήσει στη μονή ο πρόκριτος Λογίζος Μασκούθης, συχνά κάτω από αντίξοες συνθήκες.

Το Φροντιστήριο της Τραπεζούντος ήταν ένα ίδρυμα γυμνασιακής και ανώτερης παιδείας και σε αυτό ο ιδρυτής του δίδαξε τα πέντε πρώτα χρόνια, οδηγώντας μάλιστα την πρώτη ομάδα των είκοσι μαθητών στην αποφοίτησή τους. Όμως στην πορεία, ο ηγεμόνας της Βλαχίας προσκάλεσε τον Σεβαστό Κυμινήτη στο Βουκουρέστι, προκειμένου να ηγηθεί του Ελληνικού Φροντιστηρίου, που στεγαζόταν στη μονή του Αγίου Σάββα. Ο δάσκαλος του γένους αποδέχθηκε την πρόσκληση και εγκατέλειψε το Φροντιστήριο της Τραπεζούντος, το οποίο άλλωστε λειτούργησε μέχρι το 1921/1922.

2. ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

ΜΙΑΣ ΑΥΤΟΝΟΜΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ (1917-1922)

2.1. ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η πρόταση του Ελευθερίου Βενιζέλου για το Ποντιακό Ζήτημα

Ο Βενιζέλος πίστευε ότι η πιο ρεαλιστική λύση για το ζήτημα του Πόντου ήταν η ενσωμάτωσή του στο υπό ίδρυση αρμενικό κράτος, για να σωθούν οι Έλληνες από το δυσοίωνα μέλλον που διαγραφόταν με την παραμονή τους στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Γι' αυτό με υπόμνημά του στις 30 Δεκεμβρίου 1918, πρότεινε να παραχωρηθεί ο Πόντος στο αρμενικό κράτος, που επρόκειτο να συσταθεί. Η πρόταση αυτή βρήκε διαμετρικά αντίθετους τους Έλληνες του Πόντου, οι οποίοι, με δικαιολογημένο αίσθημα πικρίας, άρχισαν να διαμαρτύρονται έντονα. [...]

Οι διαμαρτυρίες των Ελλήνων του ιστορικού Πόντου, των Παρευξείνιων χωρών, της Αμερικής, της Αλεξανδρείας, της Ευρώπης και κυρίως της Ελλάδας, καθώς και οι εποικοδομητικές συζητήσεις του πρωθυπουργού με τον μητροπολίτη Χρύσανθο και Κ. Κωνσταντινίδη διαφοροποίησαν την πολιτική της κυβέρνησης Βενιζέλου. Με την πειθώ που διέθετε ο μητροπολίτης και τα ισχυρά διπλωματικά εθνολογικού χαρακτήρα έγγραφα που παρουσίασε στον πρωθυπουργό κέρδισε την απόλυτη εμπιστοσύνη του, ώστε να του αναθέσει εν λευκώ να χειριστεί το θέμα του Πόντου στο Παρίσι ενώπιον των αρχηγών των κρατών της Συνδιάσκεψης. Ο πρωθυπουργός λίγο νωρίτερα με δύο τηλεγραφήματα, στις 21 Ιανουαρίου και 7 Φεβρουαρίου, είχε προσπαθήσει να δικαιολογήσει τους λόγους, για τους οποίους είχε πάρει αυτή την απόφαση.

«Γνωρίζω ότι οι Πόντιοι δεν αποδέχονται την εν τω υπομνήματί μου προς Συνδιάσκεψιν υπόδειξιν όπως βιλαέτιον Τραπεζούντος περιληφθή αρμενικόν κράτος. Και είμαι πρόθυμος να αναγνωρίσω τούτο, διότι δεν νομίζω έχω δικαίωμα επιβάλλω αυτοίς λύσιν, ην αποστέρουσιν. Αλλά παρακαλώ εξηγήσατε αντιπροσώποις αυτών ποία σκέψεις με ήγαγον εις διατύπωσιν υπομνήματός μου. Αξιώσις όπως ιδρυθή ίδιον κράτος Πόντου δεν νομίζω έχει ελπίδας επιτυχίας. Τοσούτω μάλλον καθόσον οι διατυπώσαντες αξίωσιν ταύτην υπεστήριξαν ύπαρξιν 2 εκατομμυρίων Ελλήνων εις Πόντον ήτις υπερβολική διέθεσε κακώς Συνδιάσκεψιν. Δύο λύσεις επομένως υπολείπονται πρακτικώς. Παραμονή εις τουρκικόν κράτος ή υπαγωγή εις αρμενικόν. Το πρώτον δύναται θεωρηθεί ανταποκρινόμενον εις μεγαλοπράγματα πολιτικήν αλλά έχει κινδύνους δι' ασφάλειαν Ελλήνων Πόντου, διότι υπολειφθησόμενον Τουρκικόν Κράτος ενδέχεται ακολουθήσει πολιτικήν εκτουρκισμού. Διά τούτο κρίνω συμφερότερον δι' Έλληνας το να περιληφθώσιν εις αρμενικόν κράτος όπερ παρά το όνομά του δεν θα έχη πλειοψηφίαν Αρμενίων, αλλά θα είναι κράτος μεικτού πληθυσμού όπου ελληνισμός Πόντου μετά ελληνισμού Κιλικίας, ίσως δε και Καπαδοκίας θα παίζουσιν σπουδαιότατον ρόλον [...].»

Φωτιάδης, Κ., *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, εκδ. Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2004, σ. 242-244

ΕΡΩΤΗΣΗ: Στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού, με την οποία έληγε και τυπικά ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, συζητήθηκε, μεταξύ άλλων, και η τύχη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος αμφιταλαντεύτηκε στο θέμα της ίδρυσης ή μη ανεξάρτητου ποντιακού κράτους. Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα που σας δίνεται, να περιγράψετε τη θέση του Ελ. Βενιζέλου στο Ποντιακό Ζήτημα, καθώς και τις αντιδράσεις του ποντιακού ελληνισμού.

A. ΠΡΟΕΡΓΑΣΙΑ

A.1. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΟΣ / ΕΞΟΜΑΛΥΝΣΗ ΤΗΣ ΠΗΓΗΣ

- Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, με υπόμνημά του, πρότεινε να παραχωρηθεί ο Πόντος στο υπό σύσταση Αρμενικό κράτος.
- Ο Ελευθέριος Βενιζέλος κατέληξε στην προαναφερθείσα πρότασή του, διότι:
 - θεωρούσε ότι δεν μπορούσε να ιδρυθεί ποντιακό κράτος, καθότι οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν αντίθετες στη σύστασή του,
 - εκτιμούσε ότι το μέλλον του ποντιακού ελληνισμού ήταν δυσοίωνα στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας,
 - προέβλεπε ότι το τουρκικό κράτος που θα εδημιουργείτο μετά την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θα ακολουθούσε μια πολιτική εκτουρκισμού των λαών που θα παρέμεναν στην επικράτειά του.
- Οι Πόντιοι δεν αποδέχθηκαν την πρόταση του Ελ. Βενιζέλου.
- Ο Ελ. Βενιζέλος έγινε αποδέκτης θύελλας διαμαρτυριών από τους Έλληνες του ιστορικού Πόντου, των Παρευξείνιων χωρών, της Αμερικής, της Αλεξάνδρειας, της Ελλάδας.
- Τις θέσεις των Ποντίων για ξεχωριστό ποντιακό κράτος μετέφεραν στον Ελ. Βενιζέλο ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρυσανθος και ο Κ. Κωνσταντινίδης.
- Ο μητροπολίτης Χρυσανθος τεκμηρίωσε με ισχυρά διπλωματικά έγγραφα εθνολογικού χαρακτήρα τις θέσεις του ποντιακού ελληνισμού.
- Ο Ελ. Βενιζέλος αναθέτει στον μητροπολίτη Χρυσανθο τον χειρισμό του Ποντιακού Ζητήματος στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης που διεξαγόταν στο Παρίσι.
- Ο Ελ. Βενιζέλος θέλησε να εξηγήσει τη θέση του σε δύο τηλεγραφήματα.
- Η πεποίθηση του πρωθυπουργού ότι δεν επρόκειτο να έχει ελπίδες επιτυχίας ένα αυτοτελές ποντιακό κράτος βασιζόταν:
 - στην υπερβολική εκτίμηση του ποντιακού ελληνισμού σε 2 εκ. πληθυσμό,
 - στη δημιουργία αρνητικών εντυπώσεων στη Συνδιάσκεψη του Παρισιού.
- Ο πρωθυπουργός κατέληξε στη θέση ότι η πιο ρεαλιστική λύση ήταν ο ποντιακός ελληνισμός, μαζί με εκείνον της Κιλικίας και ίσως της Καππαδοκίας να ενταχθεί στο υπό ίδρυση αρμενικό κράτος.
- Εκτιμούσε ότι στο υπό ίδρυση αρμενικό κράτος οι Αρμένιοι δε θα αποτελούσαν την πλειοψηφία και οι Πόντιοι θα ήταν ισότιμα μέλη.

- Ο Ελ. Βενιζέλος αναγνώριζε σε κάθε περίπτωση ότι δεν μπορούσε να επιβάλει στον ποντιακό ελληνισμό λύση την οποία οι Πόντιοι δε θα ήθελαν.

Α.2. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ (σ. 250-251)

- Η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου ήταν αρχικά σύμφωνη με τον αγώνα και τις εθνικές διεκδικήσεις των Ποντίων.
- Τον Δεκέμβριο του 1918 άρχισε στο Παρίσι το Συνέδριο Ειρήνης.
- Στο Συνέδριο Ειρήνης ο Ελευθέριος Βενιζέλος πιέστηκε από τις συμμαχικές δυνάμεις να μη συμπεριλάβει τον Πόντο στον φάκελο των ελληνικών διεκδικήσεων.
- Ο Ελ. Βενιζέλος συμφώνησε να παραχωρηθεί η περιοχή στην υπό ίδρυση Αρμενική Δημοκρατία.
- Οι Έλληνες του Πόντου εξέφρασαν τις έντονες διαμαρτυρίες τους.
- Οι Έλληνες του Πόντου, απογοητευμένοι, πραγματοποίησαν συνέδρια στο Μπακού, στο Κρασνοντάρ, στο Βατούμ και στη Μασσαλία.
- Στα συνέδριά τους, οι Έλληνες του Πόντου διαμαρτυρήθηκαν έντονα για τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης.
- Πολλά ποντιακά σωματεία έστειλαν τηλεγραφήματα στο Παρίσι, για να μεταπείσουν τον πρωθυπουργό.
- Τον Απρίλιο του 1919 επισκέφτηκε τον Ελ. Βενιζέλο ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος και τον ενημέρωσε διεξοδικά.
- Ο Ελ. Βενιζέλος μετά την ενημέρωσή του από τον μητροπολίτη Χρύσανθο για το Ποντιακό Ζήτημα αποφάσισε να ενισχύσει τις προσπάθειες των Ποντίων.
- Ο Ελ. Βενιζέλος έδωσε την έγκρισή του στον μητροπολίτη Χρύσανθο να συνεχίσει την προσπάθεια ενημέρωσης όλων των πολιτικών που έλαβαν μέρος στη Συνδιάσκεψη.
- Οι περισσότεροι από τους πολιτικούς της Συνδιάσκεψης, εκτός από τους Άγγλους αντιπροσώπους, είδαν με πολλή κατανόηση τα αιτήματα των Ελληνοποντίων.
- Ο Πρόεδρος των ΗΠΑ υποσχέθηκε να διαθέσει την ψήφο του στη Συνδιάσκεψη υπέρ των Ποντίων.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Τον Δεκέμβριο του 1918 άρχισε στο Παρίσι το Συνέδριο Ειρήνης, με το οποίο θα επισφραγιζόταν το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Εκεί θα κρινόταν και το μέλλον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στο πλαίσιο των συζητήσεων της Συνδιάσκεψης διαφαινόταν η ίδρυση Αρμενικής Δημοκρατίας. Όμως, όσον αφορά το Ποντιακό Ζήτημα, ο Ελευθέριος Βενιζέλος, αν και αρχικά σύμφωνος με τον αγώνα και τις εθνικές διεκδικήσεις των Ποντίων, πιέστηκε από τις συμμαχικές δυνάμεις να μη συμπεριλάβει τον Πόντο στον φάκελο των ελληνικών διεκδικήσεων.

Έτσι, με υπόμνημά του προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, πρότεινε να παραχωρηθεί ο Πόντος στο υπό σύσταση αρμενικό κράτος, αφενός διότι οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν αντίθετες στη δημιουργία ενός ποντιακού κράτους και αφετέρου διότι εκτιμούσε ότι το μέλλον του ποντιακού ελληνισμού ήταν δυσοίωνο στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Εξάλλου, προέβλεπε ότι, αφού οι Μεγάλες Δυνάμεις δε συναινούσαν στην ίδρυση ποντιακού κράτους, εάν ο ποντιακός ελληνισμός παρέμενε στους κόλπους του τουρκικού κράτους που διαμορφωνόταν στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου με την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, θα δοκιμαζόταν από μια πολιτική εκτουρκισμού των λαών που θα παρέμεναν μέσα στα τουρκικά σύνορα.

Όπως ήταν φυσικό, οι Πόντιοι δεν αποδέχθηκαν την πρόταση Βενιζέλου και ο ίδιος ο πρωθυπουργός έγινε αποδέκτης θύελλας διαμαρτυριών τόσο από τους Έλληνες του ιστορικού Πόντου, όσο και από τους Πόντιους των παρευξείνιων χωρών, της Αμερικής, της Αλεξάνδρειας και, κυρίως, της Ελλάδας. Απογοητευμένοι, πραγματοποίησαν συνέδρια στο Μπακού, στο Βατούμ και στη Μασσαλία, διαμαρτυρόμενοι για τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης, ενώ πολλά ποντιακά σωματεία έστειλαν τηλεγραφήματα στο Παρίσι, για να μεταπείσουν τον πρωθυπουργό.

Τον Απρίλιο του 1919 επισκέφτηκαν τον Ελ. Βενιζέλο ο μητροπολίτης Τραπεζούντας και ο Κ. Κωνσταντινίδης και τον ενημέρωσαν διεξοδικά. Ειδικά ο μητροπολίτης Χρύσανθος τεκμηρίωσε με ισχυρά διπλωματικά έγγραφα εθνολογικού χαρακτήρα τις θέσεις του ποντιακού ελληνισμού. Μετά την ενημέρωσή του, ο πρωθυπουργός αποφάσισε να ενισχύσει τις προσπάθειες των Ποντίων. Έτσι, έδωσε την έγκρισή του στον μητροπολίτη Χρύσανθο να συνεχίσει την προσπάθεια ενημέρωσης όλων των πολιτικών που έλαβαν μέρος στη Συνδιάσκεψη.

Οι περισσότεροι από τους πολιτικούς της Συνδιάσκεψης Ειρήνης στο Παρίσι, εκτός από τους Άγγλους αντιπροσώπους, είδαν με πολλή κατανόηση τα αιτήματα των Ελληνοποντίων. Μάλιστα, ο Πρόεδρος των ΗΠΑ υποσχέθηκε να διαθέσει την ψήφο του στη Συνδιάσκεψη.

Ο Ελ. Βενιζέλος θέλησε να εξηγήσει τη θέση του σε δύο τηλεγραφήματα. Η εκτίμησή του ότι θα ήταν προς όφελος του ποντιακού ελληνισμού, μαζί με εκείνον της Κιλικίας και ενδεχομένως της Καππαδοκίας, να ενταχθεί στην υπό σύσταση Αρμενική Δημοκρατία βασιζόταν στην πεποίθησή του ότι είχαν δημιουργηθεί αρνητικές εντυπώσεις στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης από την υπερβολική εκτίμηση του ποντιακού ελληνισμού σε 2 εκ. πληθυσμό. Ο πρωθυπουργός θεωρούσε ότι η στάση του αποτελούσε την πιο ρεαλιστική λύση τη χρονική εκείνη συγκυρία και ότι αυτή δεν υποβάθμιζε τους Ποντίους, οι οποίοι, όπως εκτιμούσε, θα καταλάμβαναν ισότιμη θέση στην Αρμενική Δημοκρατία, αφού οι Αρμένιοι δε θα αποτελούσαν την πλειοψηφία των πολιτών.

Σε κάθε περίπτωση, ο Ελ. Βενιζέλος αναγνώριζε ότι δε θα μπορούσε να επιβάλει στον ποντιακό ελληνισμό μια λύση την οποία οι ίδιοι οι Πόντιοι δε θα ήθελαν.

3. Η ΜΕΘΟΔΕΥΜΕΝΗ ΕΞΟΝΤΩΣΗ (ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ) ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Η «λευκή» σφαγή: η εξοντωτική οδοιοπορία

3.1. ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η συστηματική εξόντωση των Ελλήνων του Πόντου

Οι Νεότουρκοι αποκάλυψαν το μεγαλεπήβολο σχέδιό τους, την εξόντωση δηλαδή των ιθαγενών Χριστιανών της Μικράς Ασίας. Ποτέ, σε καμιά περίοδο της ιστορίας, κανένα πιο διαβολικό σχέδιο δεν είχε στοιχειώσει τη φαντασία του ανθρώπου. Η «ερυθρά» σφαγή ολοκληρώθηκε από ένα σύστημα που λέγεται «λευκή» σφαγή. Πρόκειται για την αργή εξόντωση από την κακομεταχείριση, τις εκτοπίσεις, το κρύο, την παρατεταμένη στέρηση νερού και τροφής, τον αποκλεισμό σε μπουντρούμια τόσο μικρά, που να μην χωράς όρθιος. Ο φανατισμός και η κτηνωδία του Εμβέρ, η πιο ψυχρή, μα κυνική φαντασία του Ταλαάτ αγαλλίασαν μ' αυτή την τρομερή επιπόηση. Μπορούσαν να ισχυριστούν πως τις εκτοπίσεις τις απαιτούσαν οι στρατιωτικές ανάγκες και πως τα χέρια τους δεν είχαν λερωθεί με αίμα, γιατί οι χριστιανοί πέθαιναν μόνοι τους στο δρόμο!

[...] 11 Δεκεμβρίου 1916. Λεηλατήθηκαν 5 ελληνικά χωριά και κατόπιν κάηκαν. Οι κάτοικοι εκτοπίστηκαν. 12 Δεκεμβρίου 1916. Στα περίχωρα της πόλης καίγονται χωριά. 14 Δεκεμβρίου 1916. Ολόκληρα χωριά καίγονται μαζί με τα σχολεία και τις εκκλησίες. 17 Δεκεμβρίου 1916. Στην περιφέρεια Σαμψούντας έκαψαν 11 χωριά. Η λεηλασία συνεχίζεται. Οι χωρικοί κακοποιούνται. 31 Δεκεμβρίου 1916. 18 περίπου χωριά κάηκαν εξ ολοκλήρου, 15 εν μέρει. 60 γυναίκες περίπου βιάστηκαν... Ελεηλάτησαν ακόμη κι εκκλησίες.

Έκθεση του Αυστριακού πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Pallavicini, 19 Δεκεμβρίου 1916 και 2 Ιανουαρίου 1917 για τα γεγονότα στην Αμισό

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Ο πρέσβης της Αυστρίας στην Κωνσταντινούπολη καταγράφει την «ερυθρά» και τη «λευκή» σφαγή των χριστιανών της Μικράς Ασίας και ιδιαίτερα των κατοίκων της Αμισού του Πόντου. Αξιοποιώντας το παράθεμα που σας δίνεται και ανατρέχοντας στις ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε τη συστηματική εξόντωση στην οποία επιδόθηκαν οι Νεότουρκοι το 1916.*

A. ΠΡΟΕΡΓΑΣΙΑ

A.1. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΟΣ / ΕΞΟΜΑΛΥΝΣΗ ΤΗΣ ΠΗΓΗΣ

- Οι Νεότουρκοι είχαν αποφασίσει την εξόντωση των χριστιανών της Μικράς Ασίας.
- Στις Εκθέσεις του Αυστριακού πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Pallavicini το 1916 και το 1917 αποκαλύπτεται το σχέδιο των Νεοτούρκων.
- Ο Αυστριακός πρέσβης καταγράφει την «ερυθρά» σφαγή, δηλαδή την αιματοχυσία, που συνετελέσθη τον Δεκέμβριο του 1916 στην Αμισό του Πόντου.
- Ο Pallavicini αναφέρεται στην Έκθεσή του και στη «λευκή» σφαγή, δηλαδή στην εξόντωση με έμμεσο τρόπο των χριστιανικών πληθυσμών.
- Η «λευκή» σφαγή περιελάμβανε την εξόντωση από την κακομεταχείριση, τις εκτοπίσεις, το κρύο, την παρατεταμένη στέρηση νερού και τροφής, τον αποκλεισμό σε ελάχιστο χώρο.
- Η Έκθεση του πρέσβη αναφέρεται στον φανατισμό και στην κτηνωδία των Εμβέρ και Ταλαάτ, των επικεφαλής των διώξεων των Ποντίων.
- Οι Εμβέρ και Ταλαάτ ισχυρίζονταν ότι με τη «λευκή» σφαγή εξόντωναν τους χριστιανούς χωρίς να ματώσουν τα χέρια τους.

A.2. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ (σ. 253-254)

- Η γενοκτονία των Αρμενίων από τους Νεότουρκους το 1915 είναι γνωστή στη διεθνή κοινότητα.
- Η μεθοδευμένη εξόντωση των Ελλήνων του Πόντου την περίοδο 1916-1923 δεν είναι γνωστή στη διεθνή κοινότητα.
- Η μεθοδευμένη εξόντωση των Ελλήνων του Πόντου έχει τις ίδιες ποσοτικές και ηθικές αναλογίες με εκείνη της γενοκτονίας των Αρμενίων.
- Το 1913 ζούσαν στον Εύξεινο Πόντο 697.000 Πόντιοι.
- Από το 1913 έως το 1923 θανατώθηκε το 50% των Ποντίων.
- Η εξόντωση έγινε από τους Νεότουρκους και τον Κεμάλ στις πόλεις, στα χωριά, στις εξορίες, στις φυλακές, στα τάγματα εργασίας, τα λεγόμενα «αμελέ ταμπουρού».

- Η εξόντωση των Ποντίων εξυπηρετούσε την εκκαθάριση της Μικράς Ασίας από το ελληνικό στοιχείο.
- Πέθαναν από τις κακουχίες κάτοικοι ολόκληρων χωριών που εξορίζονταν, τα γυναικόπαιδα και οι γέροντες που εξαναγκάζονταν σε εξοντωτικές οδοιπορίες μέσα στο χιόνι, οι άντρες στα τάγματα εργασίας και στον στρατό.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Ο πρέσβης της Αυστρίας στην Κωνσταντινούπολη Pallavicini, στις Εκθέσεις του Δεκεμβρίου 1916 και του Ιανουαρίου 1917, καταγράφει τα δραματικά γεγονότα της περιόδου εις βάρος των χριστιανών της Μικράς Ασίας γενικότερα και της πόλης Αμισμού του Πόντου ειδικότερα.

Η συστηματική εξόντωση των Ελλήνων του Πόντου, που άρχισε το 1916 και θα ολοκληρωνόταν το 1923, δεν είναι γνωστή στη διεθνή κοινότητα τόσο όσο η γενοκτονία των Αρμενίων το 1915, με την οποία έχει τις ίδιες ποσοτικές και ηθικές αναλογίες, αφού εξοντώθηκε το 50% των 697.000 Ποντίων που ζούσαν στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας.

Ο Αυστριακός πρέσβης αποκαλύπτει το σχέδιο των Νεοτούρκων, με επικεφαλής τους Εμβέρ και Ταλαάτ, οι οποίοι οργάνωσαν αυτό που ο ίδιος αποκαλεί την «ερυθρά» και τη «λευκή» σφαγή. Συγκεκριμένα, μέρος της «ερυθράς» σφαγής, δηλαδή των αιματοχυσιών ήταν οι επιθέσεις στα χωριά της περιοχής της Αμισμού, των οποίων τις συνέπειες καταγράφει αναλυτικά με τη μορφή ημερολογίου. Σημαντικότερες, ήταν ωστόσο οι «λευκές» σφαγές με τις οποίες εξόντωναν τους χριστιανούς χωρίς να βάζουν με αίμα τα χέρια τους. Τούτο το πετύχαιναν με την κακομεταχείριση, τις εκτοπίσεις, το κρύο, την παρατεταμένη στέρηση νερού και τροφής, τον αποκλεισμό σε μικροσκοπικά μπουντρούμια όπου οι αιχμάλωτοι δεν μπορούσαν παρά μόνο να σταθούν όρθιοι κ.ο.κ. Έτσι, πέθαναν από κακουχίες κάτοικοι ολόκληρων χωριών που εξορίζονταν, γυναικόπαιδα και γέροντες που εξαναγκάζονταν σε εξοντωτικές οδοιπορίες μέσα στο χιόνι, άνδρες στα τάγματα εργασίας, τα αποκαλούμενα «αμελέ ταμπουρού» και στον στρατό.

Ο φανατισμός και η κτηνωδία των Νεοτούρκων είναι φανερό ότι αποσκοπούσε στην οριστική εκκαθάριση της Μικράς Ασίας –της περιοχής του Πόντου συμπεριλαμβανομένης– από το ελληνικό στοιχείο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ι. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^Ο ΑΙΩΝΑ

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

1. Η συμβολή του Αλέξανδρου Παπαναστασίου στην επίλυση του αγροτικού ζητήματος

Η προσπάθεια επιλύσεως του αγροτικού ζητήματος Θεσσαλίας είχε [...] αποτελεσματική όταν στο διάλογο που είχε αναθερμανθεί στα 1909, πήρε μέρος ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου.

Η συμβολή του στην επίλυση του αγροτικού προβλήματος εκδηλώθηκε:

1. Με την προβολή του αγροτικού ως πρωταρχικού κοινωνικοπολιτικού αιτήματος
2. Με την ανάλυση του νομικού χαρακτήρα της κολληγικής¹ σχέσεως και τη συστηματική ανασκευή – αντίκρουση των επιχειρημάτων των τσιφλικούχων
3. Με υποδείξεις των μέτρων που επιβάλλονταν να ληφθούν, ύστερα από συγκριτική έρευνα του προβλήματος στα πλαίσια του δικαίου των κρατών της Ευρώπης

Δεν θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι ένας από τους βασικότερους στόχους της «Κοινωνιολογικής Εταιρείας» που ιδρύθηκε στα 1908 από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου και άλλους έξι ομοϊδεάτες του, ήταν η αποκατάσταση των ακτημόνων γεωργών της Θεσσαλίας. Το αγροτικό ήταν [...] μια μόνιμη κοινωνική πληγή που πυρορροούσε ασταμάτητα.

Λίγες μέρες μετά την έκρηξη της Επαναστάσεως στο Γουδί² (15 Αυγούστου 1909) το συμβούλιο της «Κοινωνιολογικής Εταιρείας» επέδωσε, στις 29 Αυγούστου 1909, στον αρχηγό του Στρατιωτικού Συνδέσμου συνταγματάρχη Ν. Ζορμπά δεκαεξασέλιδο υπόμνημα με τον τίτλο «Τι πρέπει να γίνει», που σύμφωνα με έγκυρες μαρτυρίες είχε συνταχθεί από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου.

2. Οι απόψεις των τσιφλικιάδων και η αντίκρουσή τους από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου

Ο ισχυρισμός μιας μικρής ομάδας τσιφλικούχων που συνασπίσθηκαν στην «Κτηματική Ένωση» και διαμαρτύρονταν πως η αναγκαστική απαλλοτρίωση είναι μέτρο που δείχνει έλλειψη σεβασμού προς το δικαίωμα της ιδιοκτησίας με χαρακτήρα δη-

1. Σχολική ορθογραφία: κολιγικής.

2. Νεότερη ονομασία: «στου Γουδή».

μευτικόν, αντισυνταγματικόν, ανελεύθερον και αρπακτικόν δεν ευσταθεί (σ.σ.: κατά τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου).

Σε πολλές προηγμένες χώρες η αναγκαστική πώληση κτημάτων για την αποκατάσταση ακτημόνων καλλιεργητών εφαρμόστηκε με επιτυχία. Για το λόγο αυτό η προκλητική προειδοποίηση των συνασπισμένων κτηματιών, ότι αν νομοθετηθεί η αναγκαστική απαλλοτρίωση θα προκληθεί αγών εις τον οποίον η βία και η δύναμις του ισχυροτέρου θα μείνη μόνη η δυναμένη να κρίνη περί της τελικής επικρατήσεως, χαρακτηρίστηκε από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου ως θραсуτάτη πρόσκληση.

Οι κολλήγοι¹ επιβάλλεται να γίνουν ανεξάρτητοι γεωργοί. Η αποκατάστασή τους δεν είναι ζήτημα που αφορά αυτούς και τους τσιφλικούχους, αλλά ενδιαφέρει και το Κράτος και ολόκληρη την κοινωνία. Δεν πρέπει, επομένως, να εύρουν ευμενή αποδοχήν αι αδικαιολόγητοι φωνασκίαι μιας μικράς ομάδος ευπόρων ανθρώπων, ζητούντων να γίνουν ακόμη ευπορώτεροι εις βάρος των ατυχών κολλήγων¹ του Κράτους.

Μια μόλις εβδομάδα μετά τα αιματηρά γεγονότα του Κιλελέρ, ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, σε εμπεριστατωμένη μελέτη του προβαίνει σε ανατομία του θεσσαλικού δράματος. (Επισημαίνει ότι) οι περισσότεροι των μεγαλοκτηματιών της Θεσσαλίας δεν αποτελούν γεωργική τάξη και δεν έχει κανείς ενδιαφέρον για τη γεωργία. Σχετίστηκαν με αυτή κατά σύμπτωση. Η αγορά τσιφλικιών υπήρξε γι' αυτούς επικερδής τοποθέτηση χρημάτων μη συνεπαγόμενη προσωπική τους συμμετοχή στη γεωργία. «Δεν εγεννήθησαν, καθώς οι κολλήγοι¹, εις τα κτήματά των, η ιστορία της οικογενείας των δεν συνδέεται με αυτά. Δεν ησχολήθησαν ποτέ με την γεωργίαν. Διά τούτο δεν επισκέπτονται τα κτήματά των συχνά και πολλάκις αφήνουν την διοίκησίν των εις επιστάτας ή μισθωτάς αμαθείς αποβλέποντες μόνο εις την διά καταπίεσεων των χωρικών ή καταχρήσεων κερδοσκοπίαν»².

Οι μεγαλοκτηματίες έχουν όλα τα ελαττώματα τα οποία μόνα τους αναγκαίως οδηγούν στην κατάργηση της μεγάλης ιδιοκτησίας.

Πανταζόπουλος, Ν. «Παραδοσιακοί αγροτικοί θεσμοί σε δοκιμασία.

Η περίπτωση της Θεσσαλίας. Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, και η αγροτική μεταρρύθμιση»,

Αλιβιζάτος, Ν. (κ.ά.), *Αλέξανδρος Παπαναστασίου. Θεσμοί, Ιδεολογία και Πολιτική στο Μεσοπόλεμο*, εκδ. Πολύτυπο, Αθήνα 1987, σ. 229, 231-233

ΕΡΩΤΗΣΗ: Οι αγρότες της Θεσσαλίας, οι κολίγοι, βρήκαν στο πρόσωπο του Αλέξανδρου Παπαναστασίου, του ιδρυτή της Κοινωνιολογικής Εταιρείας, έναν υπερασπιστή των δικαιωμάτων τους. Αφού καταγράψετε το αγροτικό ζήτημα την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα σύμφωνα με τις ιστορικές σας γνώσεις, να παραθέσετε τις θέσεις και τις ενέργειες του Αλέξανδρου Παπαναστασίου προκειμένου αυτό να επιλυθεί.

1. Σχολική ορθογραφία: κολίγοι.

2. Παπαναστασίου, Αλ., «Το Θεσσαλικό ζήτημα», *Πολιτικά Κείμενα*, σελ. 57.

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας και οι σχέσεις της με τις άλλες Τράπεζες

Η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας πραγματοποιήθηκε τελικά μετά από πολλές αναβολές στα τέλη του 1929. Δημιουργήθηκε έτσι μια τράπεζα που θα νέμεται το χώρο της αγροτικής οικονομίας με όρους προνομιακούς και μονοπωλιακούς. Τα περιθώρια των υπόλοιπων εμπορικών τραπεζών να επεκταθούν στο χώρο αυτό, ή να εξακολουθήσουν να εργάζονται έστω και στην περιορισμένη έκταση που το έκαναν μέχρι τότε, ελαχιστοποιούνται. Σύντομα θα διατυπώσουν στην κυβέρνηση το αίτημα να τους επιτραπεί με τροπολογία του νομικού καθεστώτος λειτουργίας της Αγροτικής Τράπεζας να επεκτείνουν τις εργασίες τους και στον αγροτικό τομέα ως υπολογίσιμη εναλλακτική λύση στο σημαντικό περιορισμό των εργασιών τους [σ.σ.: λόγω της οικονομικής κρίσης του 1929]. Ήδη στα τέλη του 1929, ο γενικός διευθυντής της Τράπεζας Αθηνών, της δεύτερης σε ύψος ενεργητικού ελληνικής εμπορικής τράπεζας, υπέβαλε στην κυβέρνηση υπόμνημα στο οποίο ζητούσε να επιτραπεί και στις εμπορικές τράπεζες να επεκτείνουν τις εργασίες τους στον αγροτικό χώρο, εφόσον: «κατόπιν του νόμου τούτου περί Αγροτικής Τραπεζής πάσα η απανταχού παραγωγή, πάσα οιαδήποτε επιχείρησις και εκμετάλλευσις, οιασδήποτε μορφής [...] γεωργικής, γεωργοβιομηχανικής, κτηνοτροφικής και πάντα τα προς ταύτα μέσα, ως και τα εκ των προϊόντων μεταποιούμενα, δέον να εικάζονται υπέγγυα εις την Αγροτικήν Τράπεζαν [...]».

Με την ίδρυση λοιπόν της Αγροτικής Τράπεζας συγκεντρώνονται σ' έναν κρατικό οργανισμό όλες οι χρηματικές ροές από και προς την αγροτική οικονομία, στις οποίες θα πρέπει ακόμη να συμπεριλάβουμε και την εμπορία και διάθεση των προϊόντων με όρους ευνοϊκότερους από εκείνους της ελεύθερης αγοράς, προϊόντων τα οποία πριν από την ίδρυση της Α.Τ.Ε. χρηματοδοτούνταν από τις εμπορικές τράπεζες. Εξάλλου, οι προνομιακοί όροι συγκέντρωσης των καταθέσεων από την Α.Τ.Ε., όπως ήταν το υψηλότερο επιτόκιο και η εγγύηση του κράτους, δημιουργούσαν και στον τομέα του πορισμού των κεφαλαίων έναν επίφοβο και προνομιούχο ανταγωνιστή των εμπορικών τραπεζών, ο οποίος θα ενισχύσει τη θέση του με την απόφασή του να προχωρήσει στη δημιουργία ενός πυκνού δικτύου υποκαταστημάτων¹.

Κωστής, Κ., *Οι Τράπεζες και η κρίση 1929-1932*,

εκδ. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα 1986, σ. 58-59

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου ολοκλήρωσε την αγροτική μεταρρύθμιση στα ταραγμένα χρόνια του Εθνικού Διχασμού και του Α' Παγκοσμίου πο-*

1. Είναι χαρακτηριστική η επιστολή που στέλνει ο Γ. Εμπεδοκλής, γενικός διευθυντής της Εμπορικής Τράπεζας, στον πρόεδρο της ίδιας τράπεζας και διοικητή της Ε.Τ.Ε. [σ.σ.: Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος] Ι. Δροσόπουλο, όπου παραθέτει απόσπασμα από έκθεση του υποκαταστήματος Αιγίου της Εμπορικής, στο οποίο γίνεται λόγος για τη διαρροή καταθέσεων προς το υποκατάστημα που άνοιξε η Α.Τ.Ε. εξαιτίας των υψηλότερων επιτοκίων.

λέμον. Να καταγράψετε, σύμφωνα με τις ιστορικές σας γνώσεις, τους λόγους που οδήγησαν τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας και να περιγράψετε τις δυσκολίες και τους ανταγωνισμούς που αυτή συνάντησε μέχρις ότου καθιερωθεί στον αγροτικό κόσμο.

❖ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η Τράπεζα της Ελλάδος και οι διεθνείς συγκυρίες

Ταυτισμένη με την εφαρμογή του κανόνα χρυσού συναλλάγματος, υποβαθμισμένη στο ρόλο του «αναγκαίου κακού» για την επάνοδο της Ελλάδας στις διεθνείς κεφαλαιαγορές, η Τράπεζα της Ελλάδος [...] συναντούσε ως εμπόδιο την υποχρεωτική σχέση που έπρεπε να διατηρείται ανάμεσα στην κυκλοφορία των τραπεζογραμμάτων και στο κάλυμμά της. Το ποσοστό του 40%, που όριζε το καταστατικό της Τράπεζας ως ελάχιστο στη σχέση του καλύμματος προς τη νομισματική κυκλοφορία, μεταβλήθηκε στα χρόνια της κρίσης σ' ένα σύμβολο που λίγο ή πολύ καθόριζε τις ενέργειες και τις επιλογές της. Η δυσμενής εξέλιξη του ισοζυγίου πληρωμών¹ στα χρόνια που ακολούθησαν την ίδρυση της Τράπεζας και, κατά συνέπεια, για τη νομισματική κυκλοφορία, απέδειξαν πολύ σύντομα ότι η ίδρυση μιας τράπεζας [...] δεν αρκούσε για τη διατήρηση της σταθεροποίησης. Οι προοπτικές που διαγράφονταν το 1927 και 1928 για τη διεθνή και την ελληνική οικονομία, όταν η «νομισματική σταθεροποίηση» μετατρέποταν σε απτή πραγματικότητα, διέφεραν σημαντικά από τις συνθήκες που πραγματικά εμφανίστηκαν μετά το πρώτο εξάμηνο του 1929, όταν η οικονομία των Η.Π.Α. πέρασε σ' ένα στάδιο έκρηξης και στη συνέχεια κατάρρευσης, παρασύροντας και την παγκόσμια οικονομία. [...]

Η οικονομική εξέλιξη των χρόνων που ακολούθησαν την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος υπήρξε πολύ διαφορετική από εκείνη που αναμενόταν στις 14 Μαΐου 1928, όταν άρχισε η λειτουργία της.

Κωστής, Κ., *Οι Τράπεζες και η κρίση 1929-1932*,
εκδ. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα 1986, σ. 47-48

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Το 1928 άρχισε να λειτουργεί η Τράπεζα της Ελλάδος που είχε ως βασικό στόχο τη νομισματική σταθεροποίηση και την επάνοδο στις διεθνείς χρηματαγορές. Σύμφωνα με τις ιστορικές σας γνώσεις και τις πληροφορίες του παραθέματος που σας δίνεται, να εκθέσετε τους όρους λειτουργίας της Τράπεζας της Ελλάδος και να εξηγήσετε γιατί αυτοί δεν ήταν αρκετοί για να επιτευχθεί τελικά η νομισματική σταθεροποίηση.*

1. Ισοζύγιο πληρωμών: ο πίνακας που απεικονίζει τις γενικότερες οικονομικές συναλλαγές μιας χώρας με το εξωτερικό σε δεδομένη χρονική στιγμή.

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Το διεθνές οικονομικό περιβάλλον και η Τράπεζα της Ελλάδος

1. Η Δ.Ε. της Κ.Τ.Ε. [σ.σ.: η Δημοσιονομική Επιτροπή της Κοινωνίας των Εθνών] ενδιαφέρεται για την αποκατάσταση της λειτουργίας του διεθνούς κανόνα χρυσού, και κατά τη γνώμη της μία από τις προϋποθέσεις για την επιτυχή αποπεράτωση του σχεδίου ήταν και η ύπαρξη σε κάθε επιμέρους χώρα συνθηκών που θα εγγυόνταν, τουλάχιστον, τη διατήρηση της νομισματικής και πιστωτικής σταθερότητας. Μέσα στις συνθήκες αυτές συγκαταλεγόταν και η ύπαρξη ανεξάρτητης κεντρικής εκδοτικής τράπεζας που θα διαχειριζόταν, χωρίς να επιδιώκει το κέρδος, τον τομέα του νομίσματος και της πίστης κάθε χώρας. Σ' αυτό το πλαίσιο ιδρύθηκε και η Τράπεζα της Ελλάδος, όπως και μια σειρά άλλες ευρωπαϊκές εκδοτικές τράπεζες.
2. Μια [όψη] συνδέεται με την προσπάθεια της Τράπεζας της Ελλάδος να εδραιωθεί στο ρόλο της εκδοτικής τράπεζας, ως τράπεζας των τραπεζών, να πετύχει δηλαδή την *de facto* αναγνώρισή της, εφόσον η *de jure* παραδοχή της ήταν ήδη πράξη διεθνούς δικαίου, που δέσμευε το ελληνικό κράτος. Αυτόν ακριβώς τον διεθνή χαρακτήρα του πρωτοκόλλου της Γενεύης –της πράξης δηλαδή γένεσης της Τράπεζας της Ελλάδος– θα επικαλεστούν οι ξένοι τραπεζίτες [...] αλλά και ξένες κυβερνήσεις κάθε φορά που θα επιδιωχθεί η συγχώνευση της εκδοτικής τράπεζας με την Ε.Τ.Ε. [σ.σ.: Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος] ή, σε άλλες περιπτώσεις, περισσότερο ακραίες, η κατάργησή της. Έτσι, τόσο η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος όσο και η επιβίωσή της θα στηριχθούν στις πιέσεις που ασκήθηκαν από παράγοντες που δρούσαν εκτός του ελληνικού χώρου, με αίτιο συνήθως την τακτική εξυπηρέτηση των εξωτερικών δανείων του ελληνικού κράτους. Η εξάρτηση παρουσιάζεται λοιπόν ως παράγοντας εκσυγχρονισμού για το ελληνικό τραπεζικό σύστημα και αποσκοπεί τελικά στην ομαλότερη λειτουργία της ελληνικής οικονομίας [...].

Κωστής, Κ., *Οι Τράπεζες και η κρίση 1929-1932*,
εκδ. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα 1986, σ. 75

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος ήταν πράξη του διεθνούς δικαίου που δέσμευε την Ελλάδα. Να περιγράψετε τον ρόλο της Τράπεζας στο πλαίσιο του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος, συνεπικουρούμενοι/ες τόσο από τις ιστορικές σας γνώσεις, όσο και από τις πληροφορίες των παραθεμάτων που σας δίνονται.*

Π. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η δεκαετία του 1860 και η «νέα γενιά»

Περί το τέλος της βασιλείας του Όθωνος θα εμφανισθούν αι νέαι πολιτικά δυνάμεις, προερχόμεναι εκ της μετεπαναστατικής γενεάς, η οποία, εμποτισμένη με τας εξελισσομένας εις την Ευρώπην φιλελευθέρας ιδέας, θα αναλάβη το έργον της ολοκληρώσεως της Δημοκρατίας. Αι δυνάμεις αυταί θα επιτύχουν και την έξωσιν του Όθωνος. [...]

Ο ελληνικός λαός, υπό την ηγεσίαν της μεταπελευθερωτικής γενεάς, διεξεδίκει αποφασιστικώς την πλήρη ανεξαρτησίαν του. Οι επί κεφαλής της Επαναστάσεως του 1862 ήσαν νέοι επηρεασμένοι βαθύτατα από τας φιλελευθέρας ιδέας. Εξ άλλου κατά την διαρρεύσαν τριακονταετίαν, η πληθυσμική σύνθεσις της Ελλάδος είχαν υποστή τοιαύτην εξέλιξιν [...] ώστε υφίσταντο, πλέον, νέα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά δεδομένα. Ακόμη και η αναλογία μεταξύ πληθυσμού της υπαίθρου και αστικών κέντρων είχαν ουσιωδώς μεταβληθή εις βάρος του πρώτου. Τέλος, είχαν αρχίσει να διαμορφούται ηγετική τάξις, τελείως διάφορος της προελθούσης εκ του αγώνος της ανεξαρτησίας.

Γρηγόριος Δαφνής, *Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα, 1821-1961*, σ. 54, 59

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Με την παρακμή των ξενικών κομμάτων, μια νέα μετεπαναστατική γενιά παρουσιάζεται στο ιστορικό προσκήνιο. Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα που σας δίνεται, να καταγράψετε τα χαρακτηριστικά αυτής της γενιάς, σε τι αποσκοπούσε και πώς προέβαλε τα αιτήματά της.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

1. Ο βασιλιάς ορίζει και παύει τους υπουργούς

Σύνταγμα του 1864:

Άρθρον 27

Η εκτελεστική εξουσία ανήκει εις τον Βασιλέα, ενεργείται δε διά των παρ' αυτού διοριζομένων υπευθύνων υπουργών.

Άρθρον 31

Ο Βασιλεύς διορίζει και παύει τους υπουργούς αυτού.

2. Ο βασιλιάς ορίζει προσωπικές κυβερνήσεις από τη μειοψηφία

Ο κ. Βούλγαρης, ο κ. Ζαΐμης, ο κ. Δεληγεώργης υπήρξαν όργανα μιας και της αυτής πολιτικής, εκτελεσताί ενός και του αυτού σχεδίου. Ουδείς αυτών εκλήθη εις την εξουσίαν καθ' υπόδειξιν των αντιπροσώπων του Έθνους, ουδείς αυτών εξεπροσώπευσεν εν τη αρχή τας ευχάς του Έθνους. Και οι τρεις υπήρξαν πρόεδροι προσωπικής κυβερνήσεως, τουτέστιν υπηρέται μιας και της αυτής θελήσεως ενεργούσης, οτέ μεν διά τούτου, οτέ δε δι' εκείνου. Ουδεμίαν ηθικὴν ευθύνην φέρει το Έθνος επί τη διαγωγή των προσώπων τούτων. Αν προήγοντο οι ειρημένοι πολίτευταί εις την εξουσίαν διά της ψήφου της Βουλής, η παράλυσις της διοικήσεως και η παρ' αυτών, ως εκλεκτών του Έθνους κατάχρησις της εξουσίας κατά τας εκλογάς προς παραβίασμόν της συνειδήσεως των εκλογέων ηδύνατο να εκληφθῇ ως ένδειξις της ανικανότητος του ελληνικού λαού προς την αυτοδιοίκησιν. Αλλ' η διοικητική καχεξία και τα κατά τας εκλογάς όργια δεν είνε¹ έργον εξουσίας εκπροσωπούσης την πλειοψηφίαν της Βουλής και, επομένως, ευθυνούσης διά των πράξεών της το Έθνος. Είνε¹ έργον ανθρώπων οφειλόντων την υπουργικὴν αυτών ύπαρξιν εις μόνην την απόλυτον χρήσιν της εν τω Συντάγματι αναγεγραμμένης υπέρ του Στέμματος προνομίας του διορισμού και της παύσεως των υπουργών. Ο κ. Βούλγαρης, οτέ μετά την αποσύνθεσιν της εν τη τελευταία Βουλή συμμαχίας των κομμάτων εκλήθη εκ νέου εις την εξουσίαν και έλαβε την διάλυσιν της Βουλής, μόλις δώδεκα αριθμεί φίλους εν τη Βουλή. Επτά ηρίθμει φίλους ο κ. Δεληγεώργης, ότε εγένετο Πρωθυπουργός κατά το 1872 και διέλυσεν την τότε Βουλήν. Μόλις δε είκοσι πέντε βουλευτών προΐστατο ο κ. Ζαΐμης προ της εν έτει 1869 διαλύσεως της Βουλής. Παν άλλο άρα δύνανται να θεωρηθώσιν τα παρ' αυτών σχηματισθέντα υπουργεία ή ως εθνικά, η δε διαγωγή τοιούτων υπουργείων ουδόλως δικαιολογεί μομφάς, κατά του Έθνους, προκαλεί μόνον σκέψεις περί της καταχρήσεως της συνταγματικής προνομίας του διορισμού και της παύσεως των Υπουργών.

Χαρίλαος Τρικούπης, «Τις πταίει;», εφημ. *Καιροί*, 29 Ιουνίου 1874

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το Σύνταγμα του 1864 μετέτρεπε το πολίτευμα της Ελλάδας από «συνταγματική μοναρχία» σε «βασιλευόμενη δημοκρατία». Έδινε δε το δικαίωμα στον βασιλιά να ορίζει την κυβέρνηση. Ωστόσο, αυτό το δικαίωμα οδήγησε τη χώρα σε κυβερνήσεις μειοψηφίας που ουσιαστικά αναιρούσαν το πνεύμα του κοινοβουλευτισμού. Λαμβάνοντας υπόψη τα άρθρα 27 και 31 του Συντάγματος του 1864, καθώς και τις ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε τις θέσεις του Χαρίλαου Τρικούπη όπως διατυπώνονται στο ιστορικό του άρθρο με τον εύγλωττο τίτλο «Τις πταίει;» και οι οποίες ασκούν κριτική στην κατάχρηση της εκτελεστικής εξουσίας από τον βασιλιά Γεώργιο Α'.

1. είνε = είναι.

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

**Ο Χαρίλαος Τρικούπης
προτάσσει την οικονομική ανάπτυξη της χώρας**

Το πρόγραμμα ημών ζητεί την ανόρθωσιν του τόπου. Η κοινωνία ζητεί φραγμούς κατά των υπερβασιών της κυβερνήσεως παντός ισχύοντος, κατά των υπερβασιών της Βουλής. Δίδοντες ώθησιν εις τα της συγκοινωνίας και εις πάντα τα αφορώντα εις την υλικήν πρόοδον, ήτις αποτελεί τα νεύρα της εθνικής ενεργείας, οφείλομεν ιδίως να δώσωμεν πάσαν ημών την προσοχήν εις την οικονομικήν κατάστασιν. [...] Ό,τι πρέπει να επιζητώμεν σήμερον είναι ουχί επίδειξις πλαστού ισοζυγίου, αλλά πρέπει να επιζητώμεν σήμερον τη πολιτική του κράτους την οδόν, ήτις θέλει φέρει εις το ισοζύγιον, εάν εμμείνωμεν ακραδάντως εν αυτή. Οφείλομεν εν τη διαρρυθμίσει των οικονομικών να επιζητήσωμεν αυτήν διά της όσον ένεστιν ελαττώσεως των δαπανών, επιτρεπούσης όμως πλήρη την ανάπτυξιν των παραγωγικών δυνάμεων, των πόρων του έθνους, επαύξησιν και των πόρων του κράτους. Διά τούτο πάσα θυσία, την οποίαν ηθέλωμεν ζητήσει παρά της Βουλής προς τον σκοπόν της ενισχύσεως των βιομηχανικών δυνάμεων του τόπου, της συγκοινωνίας και πάντων δι' ων προάγεται η υλική δύναμις θέλει ψηφισθή.

Χαρίλαος Τρικούπης, Προγραμματική ομιλία στη Βουλή (3/3//1882)
κατά την ανάδειξή του ως προέδρου της κυβέρνησης
μετά τη νίκη του στις εκλογές της 20ής /12/1881

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Ο Χαρίλαος Τρικούπης έθεσε σημαντικούς μεταρρυθμιστικούς στόχους τόσο στην πολιτική όσο και στην οικονομία κατά τις θητείες του στη θέση του πρωθυπουργού. Με αφορμή την προγραμματική ομιλία του στη Βουλή, μετά τη νίκη του στις εκλογές του Δεκεμβρίου του 1881 που τον ανέδειξαν στην εξουσία, να επισημάνετε τους αναπτυξιακούς στόχους που θέτει. Επιπλέον, ανατρέχοντας στις ιστορικές σας γνώσεις να καταγράψετε τις επιτυχίες του στις οικονομικές μεταρρυθμίσεις στις οποίες προχώρησε.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

**Η οικονομική σημασία της ανάπτυξης ενός εθνικού δικτύου
μετακίνησης ανθρώπων και αγαθών**

1. Στις θετικές ενέργειες της πρωθυπουργίας του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου προσγράφονται [...] το ενδιαφέρον του για την ατμοπλοϊκή συγκοινωνία, [...] το πρώτο νομοσχέδιο για την ίδρυση σιδηροδρόμου Πειραιά-Αθήνας. Στην αγόρευσή του στη Βουλή για τον σιδηρόδρομο ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος σημείωνε μεταξύ των άλλων:

«Εάν η εφεύρεσις της τυπογραφίας, της ναυτικής πυξίδος και της πυρίτιδος μεγίστας επέφερον εις τον κόσμον μεταβολάς, η του ατμού έφερε και υπόσχεται να φέρη έτι μεγαλυτέρας. Σχεδόν άγνωστος προ τριάκοντα ετών, εύρεν εις τα φωτισμένα έθνη ενθουσιώδη υποδοχήν, και σήμεραν δεν υπάρχει κράτος πολιτισμένον το οποίον δεν προσεπάθησε να απολαύση και δεν απήλαυσε τα εκ της θαυμασίας εφευρέσεως του ατμού αγαθά. Βλέπων τις την κατά τούτο άμιλλαν και κίνησιν των κυβερνήσεων και των λαών της Αμερικής και της Ευρώπης, νομίζει ότι η υδρόγειος αύτη σφαίρα είναι προσωρισμένη να καλυφθή κατά μεν την ξηράν με σιδηροδρόμους, κατά δε την θάλασσαν με ατμόπλοια και ότι το κράτος εκείνο το οποίον δεν ήθελεν αποφασίσει να βαδίση εις την νέαν ταύτην οδόν θέλει καταδικασθή να μένη πολύ όπισθεν των άλλων κατά τον πολιτισμόν και την ευπορίαν [...)].».

Αναστασόπουλος, Γ., *Ιστορία της Ελληνικής Βιομηχανίας*, τ. Α', σ. 125, και Λούκος, Χρ., Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, εκδ. *ΤΑ ΝΕΑ* – «Ιστορική Βιβλιοθήκη», Αθήνα 2010, σ. 87

2. Για την επικοινωνία μεταξύ τοπικών και περιφερειακών αγορών δεν υπήρχε σύγχρονο σύστημα μεταφορών [σ.σ.: μέχρι την εποχή του Χαρίλαου Τρικούπη]. Το 1882 υπήρχαν μόνο 9 χιλιόμετρα σιδηροδρομικής γραμμής και αμαξιτοί δρόμοι 502 χιλιομέτρων συνολικά, και η ακτοπλοΐα εν μέρει μόνο μπορούσε να αναπληρώσει αυτές τις ελλείψεις. Μόνο νησιά ή παράκτιες περιοχές, όπως η δυτική και βόρεια Πελοπόννησος, όπου παρήγαν τη σταφίδα ως το κυριότερο εξαγωγικό αγαθό, είχαν σύνδεση με τη διεθνή αγορά, έτσι ώστε ειδικά από τις εξαγωγές δεν προέρχονταν αποφασιστικά κίνητρα για την ανάπτυξη εθνικού δικτύου επικοινωνιών. Παντού οι συγκοινωνιακές ανάγκες περιορίζονταν σε τοπικό ή περιφερειακό πλαίσιο.

[...] Ακόμη επί Βενιζέλου [...] στο Πήλιο οι καρποί σάπιζαν στα δέντρα, επειδή ελλείπει συγκοινωνιακού δικτύου οι αγρότες δεν μπορούσαν να φτάσουν στις αγορές.

Hering, G., *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2004, σ. 565-567

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Ήδη από το 1855, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος αντιλήφθηκε την οικονομική σημασία της ανάπτυξης δικτύων διακίνησης ανθρώπων και αγαθών. Ο Χαρίλαος Τρικούπης άρχισε το 1882 την κατασκευή ενός σημαντικού δικτύου σιδηροδρόμων. Να διερευνήσετε τον ρόλο των εθνικών δικτύων στην ανάπτυξη της οικονομίας της χώρας, όπως προκύπτει από τα παραθέματα που σας δίνονται και σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η αστική τάξη αλληλέγγυα προς τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο

Το συλλαλητήριο της 14ης Σεπτεμβρίου 1909 αποτελεί [...] την απόδειξιν της συσσωματώσεως των αστών εις τάξιν, διεκδικούσαν την πολιτικήν εξουσίαν. Διά πρώτην φοράν από της ιδρύσεως του ανεξαρτήτου κράτους, πενήντα χιλιάδες πολιτών ηνώθησαν διά να ζητήσουν εντόνως την κατάλυσιν της κληρονομικής ολιγαρχίας, την οποίαν ωνόμαζαν «παλαιοκομματισμόν». Προήρχοντο από τα ίδια κοινωνικά στρώματα και είχαν συνείδησιν της αστικής των ιδιότητος. Το Γουδί τούς έδιδε την υλικήν δύναμιν προς εφαρμογήν των βλέψεών των. Μόνοι των δεν θα ετόλμουν. Με τους αξιωματικούς επί κεφαλής επροχώρησαν ασφαλώς. Οι πρόεδροι των λαϊκών σωματείων εφοβούντο εις τόσον βαθμόν την ολιγαρχικήν τρομοκρατίαν, ώστε ο στρατιωτικός σύνδεσμος εξέδωκε την επομένην διαταγήν προς τα μέλη του:

«Κατά το συλλαλητήριον του λαού Αθηνών και Πειραιώς κατά την προσεχή Δευτέρα μ.μ. άπαντα τα μέλη του συνδέσμου, τα μη έχοντα υπηρεσίαν, φέροντα την στρατιωτικήν στολήν και τα περίστροφά των, θέλουν τηρή θέσεις καθ' ομάδας εκ 3-4 αξιωματικών, μακράν του συλλαλητηρίου, επιβλέποντα όπως μη προκληθή εκ μέρους αντιδραστικών πολιτών σύγκρουσις ή απόπειρα επιθέσεως κατά του διαδηλούντος τα φρονήματά του λαού. Θέλουν προλαμβάνει ηπίως τοιαύτας τυχόν αποπείρας, αλλ' εν ανάγκη δεν θέλουν ουδ' επί στιγμὴν διστάσει να πατάξουν αμειλίκτως πάσαν απόπειραν διαταράξεως του συλλαλητηρίου. Πρέπει να πεισθή πας ο τολμήσων να διαταράξη τον λαόν εκδηλούντα νομοταγώς το φρόνημά του ότι θα πέση νεκρός εν αυτή εκείνη τη θέσει, εν η ετόλμησε να φαντασθή αντίδρασιν ιδιοτελή εις τα ιερά του λαού φρονήματα».

Αθήνησι τη 10 Σεπτεμβρίου 1909

(υπογρ.) Ν. Ζορμπάς

Βεντήρης, Γ., *Η Ελλάς «του 1910-1920»*,
τ. Α', εκδ. Πυρσού, Αθήνα 1931, σ. 42-43

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος συγκρούστηκε με τους αποκαλούμενους «παλαιοκομματικούς» και βρήκε σύμμαχο την ανερχόμενη αστική τάξη. Να αναδείξετε την αλληλοϋποστήριξη μεταξύ Στρατιωτικού Συνδέσμου και αστικής τάξης μέχρι την ολοκλήρωση του ρόλου του Στρατιωτικού Συνδέσμου και τη διάλυσή του. Να βασιστείτε στο παράθεμα που σας δίνεται και στις ιστορικές σας γνώσεις.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

Ο συντηρητισμός των αντιβενιζελικών κομμάτων

1. Παρά τις προγραμματικές και τακτικές διαφορές μεταξύ των αντιβενιζελικών κομμάτων, τα ένωνε μια συντηρητική τοποθέτηση, τουλάχιστον σε σύγκριση με τους

Φιλελεύθερους αυτόν τον συντηρητικό τους προσανατολισμό τόνιζαν και τα ίδια τα κόμματα. Η δυσκολία ήταν πώς θα προσδιόριζαν ακριβώς το περιεχόμενο αυτού του συντηρητισμού, γιατί κανένα από τα κόμματα που υπήρχαν ήδη πριν από το 1909 δεν ήθελε απλώς να επιστρέψει στις παλαιές συνθήκες. Ο χαμένος πόλεμος του 1897 και το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1909 ήταν ορόσημα στα οποία ήθελαν να έχουν αλλάξει πορεία – εν μέρει διστακτικά, εν μέρει με δυσφορία και με διαφορετικές παραστάσεις για την πορεία που θα ακολουθούσαν στο μέλλον, πάντως όμως με τη βεβαιότητα ότι η συνηθισμένη τακτική οδηγούσε σε αδιέξοδο.

2. Ακριβώς σε αυτό το σημείο έγινε εμφανές το δίλημμα του συντηρητισμού, στο οποίο φαίνεται πως κινδυνεύει να βρεθεί κάθε συντηρητικό κόμμα, λόγω της δομής και των αξιακών αναφορών της συντηρητικής σκέψης. Το πρόγραμμα των αντιβενιζελικών δεν ήταν η απερισκεπτη αποδοχή των υφιστάμενων συνθηκών αλλά η αλλαγή. Σε αυτό δεν διέφεραν καταρχήν από τους Φιλελεύθερους, οι οποίοι δεν ήταν βέβαιοι επαναστάτες. Οι αντιπαραθέσεις αφορούσαν την έκταση των υπό μεταρρύθμιση τομέων, τις μεθόδους της ταχύρρυθμης αλλαγής και την εικόνα της επιδιωκόμενης σύγχρονης αστικής κοινωνίας.

Hering, G., *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, τ. Β', εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2004, σ. 818, 819

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Τα αντιβενιζελικά κόμματα ήταν κατά τεκμήριο συντηρητικά. Να προσδιορίσετε τη σχέση τους με το πολιτικό παρελθόν, καθώς και με τον εκσυγχρονισμό, όπως αυτός αντιπροσωπεύεται από τους Φιλελεύθερους. Να ανατρέξετε στις ιστορικές σας γνώσεις και στα παραθέματα που σας δίνονται.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Αναζήτηση ταυτότητας στα αντιβενιζελικά κόμματα

Από όλα τα συντηρητικά κόμματα τις σκληρότερες αντιβενιζελικές θέσεις είχαν τα κόμματα του Μαυρομιχάλη και του Ράλλη. Το κόμμα του Θεοτόκη ως διάδοχος των Τρικούπικών διεξήγε την αντιπαραθέση πιο διαφοροποιημένα και σε ορισμένα ζητήματα προσέγγιζε επί του πρακτέου περισσότερο τις προτάσεις των βενιζελικών. Χωρίς αμφιβολία η φυσιογνωμία του κόμματος, όπως καθοριζόταν από την κομματική παράδοση, το σύμπλεγμα συμφερόντων και την ιδεολογία, διαμορφώθηκε ακόμα πιο έκδηλα από την προσωπικότητα του αρχηγού του κόμματος. Ενώ ο ασυγκράτητος δημαγωγός Ράλλης αρεσκοταν στη βίαιη σύγκρουση, όπως και ο εγωκεντρικός μεγαλομανής Μαυρομιχάλης, ο μετριοπαθής και ευγενής Θεοτόκης απέφευγε το ύφος των συναδέλφων του.

Hering, G., *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, τ. Β', εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2004, σ. 820

ΕΡΩΤΗΣΗ: Τα αποκαλούμενα αντιβενιζελικά κόμματα χαρακτηρίζονταν από συντηρητισμό. Να αναφερθείτε στις βασικές θέσεις τους, όπως αυτές διαμορφώνονται από την κομματική παράδοσή τους και την προσωπικότητα του αρχηγού τους, αντλώντας από τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα που σας δίνεται.

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Οι κρίσιμες για την προετοιμασία του κλίματος Εθνικού Διχασμού εκλογικές αναμετρήσεις του 1915

Αι εκλογαί της 31ης Μαΐου 1915, διεξήχθησαν υπό τας δυσμενεστέρας διά τους φιλελευθέρους περιστάσεις, με τον αρχηγόν των μη μετέχοντα προσωπικώς του εκλογικού αγώνος, με τον βασιλέα σοβαρώς ασθενή και τους αντιπάλους μου [σ.σ.: τους αντιπάλους του Ελευθερίου Βενιζέλου] λέγοντας προς τους εκλογείς ότι κάθε σφαιρίδιον, διδόμενον υπέρ των φιλελευθέρων, είναι μια σφαίρα κατά της καρδίας του βασιλέως, με το σύνθημα: «επικράτησις των φιλελευθέρων σημαίνει πόλεμον, κάθε ψήφος που δίδεται υπέρ των φίλων του βασιλέως εξασφαλίζει την ειρήνην» και με εκλογικά όργια των οργάνων της εξουσίας, τα οποία επανέφεραν τον δημόσιον βίον μας είκοσι χρόνια οπίσω. Ο λαός εν τούτοις απεδοκίμασε την κυβέρνησιν και έδωσεν εις τους φιλελευθέρους μίαν ουσιώδη πλειοψηφίαν.

Αν ο βασιλεύς ήτο καλής πίστεως, θα επείθετο εκ του αποτελέσματος των εκλογών, και αν υπετίθετο ότι αμφέβαλλε περί τούτου προηγουμένως, ότι ο λαός ενέκρινε την πολιτικήν μου, όπως μη επιτρέψωμεν εις την Βουλγαρίαν να συντρίψη την σύμμαχόν μας Σερβίαν. [...]

Όλοι [...] γνωρίζουν πόσον νομιμόφρων υπήρξεν η στάσις των φιλελευθέρων απέναντι του στέμματος, όχι μόνον κατά την πρώτην σύγκρουσιν του Φεβρουαρίου, αλλά και κατά την δευτέραν του Σεπτεμβρίου ότε πλέον το συνταγματικόν πολίτευμα κατεπατήθη υπό του βασιλέως, δηλώσαντος εις τον πρωθυπουργόν ότι πράττει τούτο, διότι θεωρεί εαυτόν υπεύθυνον απέναντι του Θεού.

Βενιζέλος, Ελ. «Τον διχασμόν του ελληνικού κράτους τον επρωτοστάτησεν η βασιλική πολιτική», εφημ. *Ελεύθερον Βήμα*, 23ο άρθρο, 8 Νοεμβρίου 1934

ΕΡΩΤΗΣΗ: Τον Σεπτέμβριο του 1915, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος έρχεται σε ρήξη με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος είχε νωπή λαϊκή εντολή από τις εκλογές της 31ης Μαΐου 1915, λόγω της άρνησής του να συνηγορήσει στην έξοδο της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο στο πλευρό της Σερβίας, και κατ' επέκταση της Αντάντ, σε περίπτωση που η Σερβία δεχόταν επίθεση από τη Βουλγαρία, όπως άλλωστε προέβλεπε συνθήκη συμμαχίας που είχαν συνομολογήσει τα δύο κράτη. Αφού καταγράψετε τις ιστορικές σας γνώσεις σχετικά με τη διχογνωμία μεταξύ Κωνσταντίνου και Ελευθερίου Βενιζέλου στο θέμα της εξόδου της Ελλάδας στον πόλεμο, να αποτιμήσετε τη στάση

των δύο πλευρών, προσεγγίζοντας κριτικά τις θέσεις που διατυπώνει ο Ελευθέριος Βενιζέλος στο παράθεμα που σας δίνεται.

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Σύγκρουση Βασιλιά-Βενιζέλου για τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Σερβίας

Κατόπιν υπουργικού συμβουλίου, απεφασίσθη να ζητηθή η έγκρισις του Βασιλέως [σ.σ.: Κωνσταντίνου] προς κήρυξιν γενικής επιστρατεύσεως εις απάντησιν της βουλγαρικής τοιαύτης. Ο Βενιζέλος ανέλαβε να ίδη τον Κωνσταντίνον και του εξήτησεν επειγόντως ακρόασιν. Ο Βασιλεύς ειδοποίησε τον πρωθυπουργόν ότι θα τον εδέχετο την 5ην το απόγευμα, ήτοι επτά ώρας μετά την αίτησιν ακροάσεως.

[...] Κατά την ημέραν όμως εκείνην [σ.σ.: 10/23 Σεπτεμβρίου 1915] και την προτεραίαν, ο Κωνσταντίνος ανέλαβε την πρωτοβουλίαν βαρυτάτων πράξεων. Ηπάτησε τον πρωθυπουργόν του και ενέπαιξε την σύμμαχον αυτού Σερβίαν [σ.σ.: είχε συνολομογηθεί ελληνοσερβική συμμαχία στις 19 Μαΐου 1913]. Οιαδήποτε δικαιολογία ή εξήγησις και αν δοθή εις τα γενόμενα, η βασιλεία του Κωνσταντίνου αμαυρώνεται από της στιγμής ταύτης.

Υπό την εντύπωσιν της μερικής επιστρατεύσεως της Βουλγαρίας και είκοσι τέσσαρας ώρας πριν δεχθή τον Βενιζέλον, ο Κωνσταντίνος εκάλεσεν εσπευσμένως εις το Τατόι [σ.σ.: ανάκτορα] τον Βούλγαρον πρέσβυν Πασσάρωφ και τον επιφόρτισε να ανακοινώση εις την κυβέρνησίν του ότι η Βουλγαρία δεν είχε να φοβηθή τίποτε από τα ενδεχόμενα μέτρα της Ελλάδος! Δεν εσκόπευεν η Ελλάς να βοηθήση την Σερβίαν.

Ο Βασιλεύς δεν ηρκείτο εις την απόφασίν του να μην εφαρμόση την ελληνοσερβικήν συνθήκην. Δεν του έφθανε ότι ειδοποίησε περί τούτου την Γερμανίαν. Εβεβαίωνεν εκ προκαταβολής την ιδίαν πλέον την Βουλγαρίαν ότι ηδύνατο ανενόχλητως να επιτεθή κατά της συμμάχου της Ελλάδος.

Ο Βούλγαρος πρεσβευτής Πασσάρωφ αφηγείται την βασιλικήν συνέντευξιν εις μακρόν προς την βουλγαρικήν κυβέρνησιν τηλεγράφημά του. [...]

«Ο Βασιλεύς: Έχω θετικές πληροφορίας ότι θα ενεργήσετε από κοινού και εκ συμφώνου μετά της Γερμανίας και της Αυστρίας. Εν τη περιπτώσει ταύτη δεν θα έχετε καμμίαν¹ αντίστασιν εκ μέρους ημών. Σας παρακαλώ να δηλώσετε προς την αυτού μεγαλειότητα τον Τσάρον σας ότι εν τη ενεργεία σας κατά της Σερβίας δεν θα έχετε καμμίαν¹ εκ μέρους ημών αντίδρασιν. Δεν θα χύσωμεν αίμα διά να σώσωμεν την Σερβίαν εναντίον υμών και της Γερμανίας. Διαβεβαιώσατε πλήρως περί τούτου τον κυρίαρχόν σας και την κυβέρνησίν σας».

Βεντήρης, Γ., *Η Ελλάς του 1910-1920*, τ. Β',
εκδ. Πυρσού, Αθήνα 1931, σ. 7-8

1. Σχολική ορθογραφία: καμία.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Προκειμένου να καθοριστεί η στάση της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ανέπτυξε μυστική διπλωματία με τις Κεντρικές Δυνάμεις, εν αγνοία της ελληνικής κυβέρνησης. Να καταγράψετε τις ιστορικές σας γνώσεις σχετικά με τη σύγκρουση Βενιζέλου και παλατιού και να διερευνήσετε εάν αυτές επιβεβαιώνονται από το παράθεμα που σας δίνεται.

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η Ελλάδα δεν έχει τίποτα να προσμένει από τις Κεντρικές Δυνάμεις

Η πρώτη ρήξη του βασιλιά με τον πρωθυπουργό επήλθε λοιπόν στις πρώτες εβδομάδες που πολέμου. Οι εχθροί του Κωνσταντίνου τον χαρακτήρισαν γερμανόφιλο και αντιβρετανό, και είναι αλήθεια ότι στη συνέχεια του πολέμου περιστοιχίστηκε από υπουργούς και αυλικούς που ήταν, στην καλύτερη περίπτωση, ηττοπαθείς. Όμως ο ίδιος ο Κωνσταντίνος ήταν μάλλον υπέρ των συμφερόντων της Ελλάδας και όχι υπέρ ή κατά κάποιας ξένης δύναμης. Πίστευε ότι η ουδετερότητα θα εξυπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντα της χώρας του. Ο υπολογισμός αυτός δεν ήταν παράλογος, έστω κι αν δεν ήταν καθόλου γενναίος. Ο Κωνσταντίνος γνώριζε ήδη ότι ο Κάιζερ είχε δεσμεύσει τη γερμανική εξωτερική πολιτική στην υποστήριξη της Τουρκίας. Μάλιστα ο ίδιος ο Κάιζερ, ο γυναικαδελφός του, είχε δηλώσει με πολλούς τρόπους ότι γι' αυτόν τον λόγο «δυστυχώς η Γερμανία δεν μπορούσε να κάνει τίποτα για την Ελλάδα». Δεν υπήρχε επομένως κίνητρο για να βγει στον πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας.

Εκτός από την ουδετερότητα, η άλλη λύση θα ήταν να διακινδυνεύσει έναν πόλεμο με τρεις ταυτόχρονα ισχυρούς αντιπάλους: τη Γερμανία, την Αυστρία και την Τουρκία. Στην απόρριψη αυτής της επικίνδυνης προοπτικής ο Κωνσταντίνος είχε την υποστήριξη του αρχηγού της Επιτελικής Υπηρεσίας του Στρατού, συνταγματάρχη Μεταξά.

Woodhouse, C.M., *Η ιστορία ενός λαού*.

Οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα, εκδ. Τουρίκη, Αθήνα 2008, σ. 245

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος προκάλεσε την παραίτηση της κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου το 1915 λόγω της διαφωνίας των δύο ανδρών σχετικά με τη θέση της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Να καταγράψετε τους δύο διεθνείς συνασπισμούς που συγκρούονταν στον πόλεμο αυτόν και τη θέση του παλατιού και της κυβέρνησης έναντι αυτών των συνασπισμών.

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Μπορούσε η Ελλάδα να παραμείνει ουδέτερη στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο;

Η ουδετερότητα της Ελλάδας έγινε ακόμα πιο επικίνδυνη για τη χώρα όταν τον Φε-

βρουάριο του 1915 η αγγλική κυβέρνηση, εν όψει της επιχείρησης κατά των Στενών που προετοιμάζε, πρότεινε στην Ελλάδα να συμμετάσχει με αντάλλαγμα «σπουδαίες» εδαφικές παραχωρήσεις στα παράλια της Μικράς Ασίας. Η προσφορά ήταν άκρως δελεαστική για την ελληνική κυβέρνηση. Η αγγλική πρόταση αποτελούσε συνάμα προειδοποίηση προς την Ελλάδα ότι η Αγγλία δεν θα ανεχόταν την Ελλάδα ουδέτερη από τη στιγμή που έθετε σε εφαρμογή την επιχείρηση της εκπόρθησης των Στενών [σ.σ.: αναφέρεται στην επιχείρηση της Καλλίπολης, όπου οι Τούρκοι επέφεραν συντριπτική ήττα στους Άγγλους το 1915]. Πολύ μεγαλύτερη σημασία για την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας από την προσφορά εδαφών είχε ακριβώς η προειδοποίηση την οποία αντιλήφθηκαν τόσο ο Κωνσταντίνος και οι σύμβουλοί του, όσο και ο Βενιζέλος, αλλά μόνον ο τελευταίος εκτίμησε τη σημασία της. Ο Βενιζέλος κατανόησε τότε –όπως και ο Μεταξάς είκοσι πέντε χρόνια αργότερα– πόσο περιορισμένες είναι οι δυνατότητες της κυβέρνησης της Ελλάδας να ασκήσει το δικαίωμα της ουδετερότητας σε περίπτωση εμπλοκής μεγάλων δυνάμεων σε πολεμικές επιχειρήσεις στην Εγγύς Ανατολή ή την Ανατολική Ευρώπη.

Ανεξαρτήτως κινήτρων, η άρνηση του Κωνσταντίνου να αποδεχθεί αυτή την πραγματικότητα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί γενναία, αν στις διεθνείς σχέσεις είχε θέση η γενναιότητα αντί της σωφροσύνης, και αν αυτού του είδους η στάση θεωρούνταν πως εξυπηρετεί καλύτερα από τη σωφροσύνη τα ύψιστα εθνικά συμφέροντα της Ελλάδας. Δεν έχουν αξιολογικό χαρακτήρα αυτές οι παρατηρήσεις, αλλά απορρέουν από την αναζήτηση των εκτιμήσεων που οδήγησαν τον Κωνσταντίνο στη μοιραία απόφαση για την Ελλάδα και για τον ίδιο να εμμένει στην ουδετερότητα όταν η ουδετερότητα δεν εξυπηρετούσε τα εθνικά συμφέροντα της χώρας.

Βερέμης, Θ. – Κολιόπουλος, Γ., *Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια από το 1821 μέχρι σήμερα*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 42006, σ. 336-337

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Ο Εθνικός Διχασμός προέκυψε από τη σύγκρουση μεταξύ Ελευθερίου Βενιζέλου και βασιλιά Κωνσταντίνου ως προς τη θέση της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Ανατρέχοντας στις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφερθείτε στο ιστορικό της σύγκρουσης των δύο ανδρών και με τη βοήθεια του παραθέματος που σας δίνεται να διερευνήσετε κατά πόσο η ουδετερότητα της χώρας ήταν εφικτή ή συμφέρουσα, σύμφωνα με τους δύο ιστορικούς.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η φιλοβασιλική προπαγάνδα στους στρατώνες

Εις τους στρατώνες ενεργείτο συστηματική κατήχησις. Οι πολλοί των αξιωματικών εδίδασκαν καθημερινώς τους στρατιώτας ότι η γενική επιστράτευσις ωφείλετο εις την ακαταλόγιστον πολεμικήν ορμήν του Βενιζέλου. Ο Βασιλεύς διετήρησεν ως εκ θαύματος την ειρήνην. Η Γερμανία εξωλόθρευσεν τους εχθρούς της με άγνωστα και

τρομερά μηχανήματα. Οι φιλελεύθεροι ήσαν όργανα τυφλά ξένων συμφερόντων.

Τίποτε δεν ερρίζωσε και δεν εκαρποφόρησεν όσον η αντιπολεμική εκείνη διδασκαλία. Οι έφεδροι προήρχοντο κυρίως εκ των αγροτικών και μικροαστικών τάξεων. Ηγνόουν τας αιτίας και έβλεπαν μόνον τα φαινόμενα. Επείθοντο ευκόλως εις τους λόγους εκείνων, οίτινες ήσαν ανώτεροι των και μετά των οποίων συνεπολέμησαν χθες. Οι αξιωματικοί επεκαλούντο τον βασιλικόν αρχιστράτηγον. Τι φυσικότερον από το να πιστεύουν οι απλοί Έλληνες στρατιώται ότι είχε δίκαιον ο Βασιλεύς, ο ειδικός εις τα έργα του πολέμου, και άδικον ο πολιτικός, του οποίου το επάγγελμα επί τέλους ήτο η συντήρησις της ειρήνης;

Το αντιπατριωτικόν κήρυγμα των στρατώνων εγίνετο παρά των βασιλικών αξιωματικών εν ονόματι εκείνου, τον οποίον ο Βενιζέλος και όχι άλλος διώρισε στρατάρχη. Αποτελεί σπουδαίαν αφορμήν της αναβιώσεως της ελληνικής ολιγαρχίας, κατά την περίοδον 1915-1922. Εις αυτό ευρίσκεται μία από τας μεγάλας αιτίας της ψήφου της 1ης Νοεμβρίου 1920. Εξ αυτού η λαϊκή προσήλωσις εις το πρόσωπον του Κωνσταντίνου.

Τα δύο τρίτα των εφέδρων ήσαν αγρόται. Επί μακράς δεκαετηρίδας ανήκαν εις τα παλιά-συντηρητικά κόμματα. Απεσπάσθησαν εκ τούτων διά του κλονισμού του 1909 και ηκολούθησαν τους αστούς. Ιδού ότι υφίσταντο και πάλιν την ολιγαρχικήν επιβολήν υπό την δραστικότεραν μορφήν της: Βασιλεύς, Επιτελείον, αξιωματικοί, παλαιοί πολιτικοί, κλήρος, τους ευηγγελίζοντο την ειρήνην. Η ανθρωπίνη ψυχολογία αποστρέφεται ενστίκτως και δικαίως τον πόλεμον. Όπισθέν της συνεπλέκοντο ήδη ανάγκαι οικονομικαί, συμφέροντα οξύτατα, δυστυχίαι οικογενειακαί, δίψα προς ανάκτησιν της απολεσθείσης εξουσίας.

Βεντήρης, Γ., *Η Ελλάδα του 1910-1920*, τ. Β', εκδ. Πυρσού, Αθήνα 1931, σ. 55-56

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το 1920, η επιστράτευση των στρατεύσιμων είχε διαρκέσει ήδη μεγάλο χρονικό διάστημα και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος παρουσιαζόταν στους στρατώνες ως ο υποστηρικτής της ειρήνης, άρα και της αποστράτευσης. Αφού περιγράψετε τα γεγονότα που έφεραν σε ρήξη τον Ελ. Βενιζέλο με τον βασιλιά, σχετικά με το θέμα της συμμετοχής της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιον πόλεμο, να διερευνήσετε τον ψυχολογικό παράγοντα που ενίσχυσε την αντιβενιζελική ψήφο στις κρίσιμες εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920. Να στηρίζετε την απάντησή σας στις ιστορικές σας γνώσεις και στο παράθεμα που σας δίνεται.

❖ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

1. Πελατειακές σχέσεις και κόμματα

Η σχέση πελατείας είναι μια σχέση εκούσιας διπολικής ανταλλαγής ανάμεσα σε κοινωνικούς φορείς άνισης κοινωνικής και οικονομικής ισχύος, που στηρίζεται στην

αμοιβαία ανάληψη υποχρεώσεων παροχής ορισμένων διαφορετικών υπηρεσιών, χωρίς το πλέγμα αυτό των υποχρεώσεων να εντάσσεται σ' ένα δεδομένο έννομο ή οπωσδήποτε θεσμοποιημένο σύστημα αξιολογικών κανόνων συμπεριφοράς και αντίστοιχων κυρώσεων.

Γεώργιος Κοντογιώργης, *Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, 1977*

2. Ο ρόλος των πελατειακών σχέσεων στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος της 1ης Νοεμβρίου 1920

Στο Υπουργικό Συμβούλιο που αποφάσισε τις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου, ο Αλ. Παπαναστασίου υποστήριξε με επιμονή την εφαρμογή του αναλογικού εκλογικού συστήματος, αλλά συνάντησε την αντίδραση του Ελ. Βενιζέλου και των περισσότερων υπουργών. Ο Εμ. Ρέπουλης παρατήρησε στον Αλ. Παπαναστασίου ότι επιμένει γιατί «φοβάται τη μαυρίλα της Αρκαδίας», που με τη σειρά του παρατήρησε ότι «μεγαλύτερη θα είναι η μαυρίλα της Ερμιονίδας». Χαρακτηριστικό για τη μαυρίλα περιστατικό: Με απόφαση της κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου, που με θέρμη την υποστήριξε ο Αλ. Παπαναστασίου, απαγορεύτηκε η καλλιέργεια και εμπορία του χασίς και το καλοκαίρι του 1920 κάηκαν φυτείες χασίς σε μεγάλη έκταση στην Αρκαδία και ιδιαίτερα στον κάμπο του Λεβιδιού και των γύρω χωριών. Ο Αλ. Παπαναστασίου αρνήθηκε να εμποδίσει το κάψιμο, που του ζήτησαν οι συμπατριώτες του. Την άρνησή του την πλήρωσε ακριβιά σε ψήφους την 1η Νοεμβρίου. Αν είχε ακουστεί ο Αλ. Παπαναστασίου και εφαρμοστεί η αναλογική, πιθανότατα δεν θα είχαν συμβεί, όπως απέδειξε η μελέτη των αποτελεσμάτων, ούτε η απαίσια 1η Νοεμβρίου ούτε η Μικρασιατική Καταστροφή.

Αποστολοπούλου-Γεωργιάδη, Τ., «Αλέξανδρος Π. Παπαναστασίου. Ο πολιτικός – ο επιστήμων – ο αγωνιστής – ο άνθρωπος», στο: Αλιβιζάτος, Ν. (κ.ά.), *Αλέξανδρος Παπαναστασίου. Θεσμοί, Ιδεολογία και Πολιτική στο Μεσοπόλεμο*, εκδ. Πόλυτροπο, Αθήνα 1987, σ. 38

ΕΡΩΤΗΣΗ: Τα αποτελέσματα της 1ης Νοεμβρίου 1920 μπορούν να ερμηνευτούν λαμβάνοντας υπόψη πολλές παραμέτρους. Μια από αυτές είναι και οι πελατειακές σχέσεις που ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένες στο πολιτικό σύστημα της εποχής. Να εκθέσετε το ιστορικό της προσφυγής στις εν λόγω εκλογές και, με τη βοήθεια του γλαφυρού διαλόγου μεταξύ πολιτικών που αναφέρεται στο παράθεμα που σας δίνεται, να σχολιάσετε τον ρόλο που μπορούσαν να παίξουν οι πελατειακές σχέσεις στην έκβαση μιας εκλογικής αναμέτρησης.

III. ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 206 ΑΙΩΝΑ

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Πρωτοφανής η υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών

Η πρακτική της ανταλλαγής πληθυσμών δεν ήταν άγνωστη. Μετά τους πολέμους του 1912-13 οι βαλκανικές χώρες είχαν υπογράψει συμφωνίες που προέβλεπαν ανταλλαγές πληθυσμών, όπως η σύμβαση για την αμοιβαία μετανάστευση μειονοτήτων μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας, που υπογράφηκε στο πλαίσιο της Συνθήκης του Νεϊγύ το Νοέμβριο 1919. Σε όλες τις περιπτώσεις μετακινήθηκαν μερικές χιλιάδες άνθρωποι από επίμαχες συνοριακές περιοχές και η ανταλλαγή τους έγινε σε προαιρετική βάση.

Όμως η Σύμβαση της Λωζάνης¹ αποτέλεσε μια ρύθμιση πρωτοφανής στις διεθνείς σχέσεις. Για πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία η διεθνής κοινότητα αποδέχθηκε και επέβαλε την υποχρεωτική ανταλλαγή εκατομμυρίων ανθρώπων, πληθυσμών όχι κάποιων συγκεκριμένων περιοχών αλλά ολόκληρων χωρών. Κατ' εφαρμογή της Σύμβασης, περίπου δύο εκατομμύρια άνθρωποι, Έλληνες ορθόδοξοι της Μικράς Ασίας και Ανατολικής Θράκης και Τούρκοι μουσουλμάνοι της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας, ξεριζώθηκαν οριστικά και αμετάκλητα από τις προαιώνιες εστίες τους και μεταφέρθηκαν αναγκαστικά σε μια νέα, άγνωστη πατρίδα. Από τη ρύθμιση εξαιρέθηκαν οι Ρωμιοί της Κωνσταντινούπολης και οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης. Αυτή η ανταλλαγή και μετακίνηση των πληθυσμών «αποτελέσει για την εποχή της έναν μεγάλο νεωτερισμό, ένα φαινόμενο κοσμοϊστορικό, ένα γεγονός δίχως προηγούμενο στην ιστορία των μεταναστεύσεων των λαών», όπως έγραψε λίγα χρόνια μετά ο Αλέξανδρος Πάλλης.

Αναμφίβολα μετά την τραγική έκβαση του Μικρασιατικού Πολέμου και τον άμεσο ξεριζωμό του ελληνικού στοιχείου από τα μικρασιατικά παράλια, την Ανατολική Θράκη και περιοχές του Πόντου, η ανταλλαγή των πληθυσμών φαινόταν ως λύση αναπόφευκτη. Πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι από το Σεπτέμβριο της Μικρασιατικής Καταστροφής μέχρι το Νοέμβριο της Συνδιάσκεψης πάνω από ένα εκατομμύριο Έλληνες της Ανατολής είχαν ήδη εκπατρισθεί και ο επαναπατρισμός τους ήταν μάλλον ανέφικτος. Κατά συνέπεια για την ελληνική πλευρά μια συμφωνία για την ανταλλαγή των πληθυσμών θα ήταν η απλή επισημοποίηση μιας πραγματικότητας που σε μεγάλο βαθμό είχε ήδη συντελεστεί και που ήταν αναπότρεπτη. Όπως έλεγε τότε ο Βενιζέλος, «το Σύμφωνον της Λωζάνης¹ στην ουσία δεν αποτελεί σύμφωνον για την ανταλλαγή ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών και των περιουσιών τους, αλλά μόνον ένα σύμφωνο για την αποχώρηση του μουσουλμανικού πληθυσμού από την Ελλάδα μετά την εκδίωξη των Ελλήνων από την Τουρκία. Αυτή είναι η πραγματικότητα».

1. Σχολική ορθογραφία: Λοζάνη.

[...] Είναι γεγονός ότι ακόμη και την εποχή της διαπραγμάτευσης όλοι οι εμπλεκόμενοι αναγνώριζαν ότι υπήρχε κάτι το επαίσχυντο στην ιδέα της υποχρεωτικής ανταλλαγής, τη χαρακτηρίζαν ως «κάκιστη λύση» και ως μέτρο «αισχρό» και «απεχθές», απέφευγαν να αναλάβουν την ευθύνη για την πατρότητα της ιδέας και αλληλοκατηγορούνταν για την υιοθέτησή της. Για παράδειγμα, στις συνεδριάσεις της 12ης και 14ης Δεκεμβρίου ο Ισμέτ Ινονού διατύπωνε το αίσθημα ότι η αρχική πρόταση είχε προέλθει από την ελληνική πλευρά, ο Βενιζέλος απαντούσε ότι η ελληνική αντιπροσωπεία δεν προωθεί, αλλά αντιθέτως αποστρέφεται την υποχρεωτική ανταλλαγή, ο αντιπρόσωπος της Βρετανίας λόρδος Curzon, μιλώντας εκ μέρους των τεσσάρων μεγάλων δυνάμεων, «έδειχνε» ως υπεύθυνο το δόκτορα Fr. Nansen κι αυτός με τη σειρά του απέδιδε την εκβιαστική πρόταση στο Χαμίτ Μπέη. Η τελευταία εκδοχή είναι και η πιθανότερη: ο Nansen υποστήριζε αρχικά την προαιρετική ανταλλαγή των πληθυσμών, υποχώρησε όμως μπροστά στην αδιαλλαξία της Τουρκίας, που εξαρχής δήλωνε ότι ήταν διατεθειμένη να διαπραγματευτεί μόνο στη βάση της ολικής και υποχρεωτικής ανταλλαγής.

Το βέβαιο είναι ότι στην εποχή της η ελληνοτουρκική Σύμβαση προκάλεσε αλγινή εντύπωση σ' όλο τον κόσμο και επικρίθηκε ως άθλια και απάνθρωπη συναλλαγή, που παραβίαζε κατάφορα το δίκαιο, την ηθική και τις αρχές του ανθρωπισμού. Ο «ανταλλάξιμος» Στυλιανός Σεφεριάδης, διαπρεπής νομικός και πατέρας του νομπελίστα ποιητή Γιώργου Σεφέρη, υποστήριξε τότε ότι η Σύμβαση της Ανταλλαγής ήταν η πιο απεχθής συμφωνία που υπογράφηκε ποτέ από πολιτισμένα κράτη. Κατά την άποψη του, έπρεπε να θεωρηθεί άκυρη, επειδή ήταν αντίθετη στο διεθνές δίκαιο των μειονοτήτων και στο καταστατικό της Κοινωνίας των Εθνών, αλλά και επειδή παραβίαζε την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. «Οι άνθρωποι –έγραφε– δεν είναι ζώα, ώστε να μπορεί κάποιος να τα θυσιάζει, να τα πουλάει, να τα παραχωρεί ή να τα ανταλλάσσει».

Λυκουρίνος, Κ., «Ο πικρός Γενάρης του 1923.

Η ανταλλαγή των ελληνοτουρκικών πληθυσμών»,
εφημ. *Μνήμη*, 5 Ιανουαρίου 2011.

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Η υπογραφή της Σύμβασης της Λοζάνης ρύθμιζε την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Αντλώντας από τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα που σας δίνεται, να καταγράψετε τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της ανταλλαγής και την αντίδραση που προκάλεσε στον προσφυγικό κόσμο.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Εμπρόθεσμοι και εκπρόθεσμοι δικαιούχοι

Η ταχθείσα αυτή προθεσμία [σ.σ.: για μεν τους πρόσφυγες που βρίσκονταν εντός

της Ελλάδας η 31η Οκτωβρίου 1925, για δε εκείνους που βρίσκονταν εκτός Ελλάδας η 31η Δεκεμβρίου 1925] η δημιουργήσασα τας δύο κατηγορίας των εμπροθέσμων και εκπροθέσμων δικαιούχων παρά τας μικροανωμαλίας αι οποίαι εκ ταύτης προέκυψαν και παρά το ότι εγένετο αφορμή να κινητοποιηθούν άπαντες οι έργον έχοντες την καταστρατήγησιν παντός Νόμου προς εμπροθεσμοποίησιν εκπροθέσμων δηλώσεων, διά μέσων παρανόμων και αξιοποιώνων, επεβάλλετο να ταχθή προς περιφρούρησιν του τε Δημοσίου συμφέροντος και του συμφέροντος του συνόλου των δικαιούχων από του κυκεώνος, όστις ασφαλώς θα εδημιουργείτο εκ της υποβολής 200.000 δηλώσεων κατά το πλείστον ψευδών ή διπλών και τριπλών εκ μέρους δικαιούχων αποζημιωθέντων ήδη και διά τας οποίας εάν δεν απεζημιούντο διά δευτέραν ή τρίτην φοράν οι υποβαλόντες ταύτας, πάντως θα επεβαρύνετο το Δημόσιον και ειδικώς το σύνολον των δικαιούχων με ασκόπους δαπάνας ταξινομήσεως, ελέγχου του ανεκδικάστου τούτων κ.λπ.

Παρά ταύτα νομίζομεν όμως ότι ήδη επεβάλλετο όπως ληφθή πρόνοια διά την άρσιν της δημιουργηθείσης εκ της προθεσμίας ταύτης αδικίας, δι' ωρισμένας περιπτώσεις ελαχίστων δικαιούχων, οίτινες ουχί εξ υπαιτιότητός των, αλλ' εκ λόγων και αιτίων διά τα οποία ούτοι ουδεμίαν φέρουν ευθύνην, και τα οποία έδει να προκαλέσουν αμεσωτέραν την Κρατικήν αντίληψιν, δεν ηδυνήθησαν να υποβάλουν τας περιουσιακάς των δηλώσεις προ της εκπνοής της ταχθείσης ως άνω ανατρεπτικής προθεσμίας. Οι δικαιούχοι δε ούτοι περιλαμβάνονται εις τας κάτωθι 4 συγκεκριμένας κατηγορίας, ήτοι:

- 1) *Των δικαιούχων εκείνων, ων η ανταλλαξιμότης καθωρίσθη μετά την ανατρεπτικήν προθεσμίαν υποβολής δηλώσεων της 31 Δεκεμβρίου 1925 (ως οι εκ Κωνσταντινουπόλεως).*
- 2) *Των αιχμαλώτων των ελευθερωθέντων και αφιχθέντων εν Ελλάδι μετά την λήξιν της ως άνω ανατρεπτικής προθεσμίας.*
- 3) *Των δικαιούχων, οίτινες λόγω ανωτέρας βίας (φυλάκισις, ανηλικιότης, ασθένεια, ανικανότης, ορφανά, απροστάτευτοι υπάρξεις κ.λπ.) δεν ηδυνήθησαν να υποβάλουν εμπροθέσμως τας δηλώσεις των και*
- 4) *Των εκ Ρωσσίας δικαιούχων, οίτινες αφίχθησαν εις Ελλάδα ωσαύτως μετά την εκπνοήν της ανατρεπτικής προθεσμίας.*

Πρωτονοτάριος, Α.Β., *Το προσφυγικόν πρόβλημα από ιστορικής, νομικής και κρατικής απόψεως*, εκδ. Τύποις Πυρσού, Αθήνα 1919, σ. 110-111

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το έργο της εκτίμησης των περιουσιών των προσφύγων αποδείχθηκε εξαιρετικά δύσκολο. Να αξιοποιήσετε τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα που σας δίνεται, για να καταγράψετε τους τρόπους με τους οποίους προσπάθησαν οι επιτροπές που συστήθηκαν να εκτιμήσουν και να αποζημιώσουν τους πρόσφυγες.

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος αποφασίζει την ελληνοτουρκική προσέγγιση

Η ελληνοτουρκική συνεννόηση [σ.σ.: αναφέρεται στο Σύμφωνο φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας] εδραζόταν στη νέα διεθνή θέση των δύο χωρών. Μετά τη σύναψη της Συνθήκης της Λωζάννης και την ανταλλαγή των πληθυσμών, η Ελλάδα είχε αποδεχτεί το υφιστάμενο εδαφικό καθεστώς και επιδίωκε να αντικαταστήσει τον στόχο της εδαφικής επέκτασης με αυτόν της οικονομικής ανάπτυξης και της εμβάθυνσης της δημοκρατίας. Παράλληλα, όμως, καλείτο να υπερασπιστεί τα νέα της σύνορα έναντι της επιθετικότητας ή της ηγεμονικής διάθεσης άλλων κρατών, βαλκανικών (πρώτιστα της Βουλγαρίας, αλλά δευτερευόντως και της Γιουγκοσλαβίας), ή και Μεγάλων Δυνάμεων, όπως η Ιταλία. Ανάλογη όμως πολιτική προέβαλε και η κεμαλική Τουρκία, η οποία επίσης αποδεχόταν –τότε– τα υφιστάμενα σύνορα και επιδίωκε να κατοχυρώσει την πολιτική της ανεξαρτησία. Στο κλίμα αυτό, η συνεργασία των δύο χωρών, που δεν χωρίζονταν πλέον από εκατέρωθεν εδαφικές διεκδικήσεις, θα ήταν επωφελής, ίσως και επιβεβλημένη. Αυτό άλλωστε διακήρυξε αμέσως μετά την επάνοδό του στην εξουσία, το 1928, ο Ελευθέριος Βενιζέλος, του οποίου ο ρόλος στην ελληνοτουρκική προσέγγιση υπήρξε καταλυτικός.

Το ιστορικό γεγονός που περιγράφεται με τον όρο «ελληνοτουρκική συνεννόηση» έχει, στην πράξη, δύο πτυχές. Κατ' αρχάς, έπρεπε να εκκαθαρισθούν οι οικονομικές εκκρεμότητες μετά την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών το 1922-23. Η βίαιη εκδίωξη των Ελλήνων από πανάρχαιες εστίες στη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη υπήρξε γεγονός τραυματικό για τον Ελληνισμό, και η αποζημίωση των προσφύγων αποτελούσε μείζονα προσδοκία για την κοινή γνώμη. Ωστόσο, η Τουρκία δεν δεχόταν ότι βρισκόταν στη θέση του οφειλέτη, και πίεζε ασφυκτικά τον εναπομείναντα Ελληνισμό της Πόλης και το Οικουμενικό Πατριαρχείο κάθε φορά που επιδίωκε να προωθήσει τις θέσεις της στις σχετικές διαπραγματεύσεις. Έτσι, οι Έλληνες της Πόλης και το Οικουμενικό Πατριαρχείο μετατρέπονταν σε «ομήρους» στα χέρια των Τούρκων, ενώ οι διαδοχικές αλλά αποτυχημένες προσπάθειες διευθέτησης των εκκρεμοτήτων το 1924-28 είχαν δημιουργήσει μία εξαιρετικά περίπλοκη κατάσταση. [...]

Η πολιτική προσέγγιση συντελέστηκε κατά τη διάρκεια επίσκεψης του Βενιζέλου στην Τουρκία, τον Οκτώβριο του 1930, όταν υπογράφηκαν Σύμφωνο Φιλίας, Πρωτόκολλο Ναυτικών Εξοπλισμών, Σύμφωνο Εγκατάστασης και Εμπορική Σύμβαση. Κατά τη μεταγενέστερη (1934) περιγραφή του ίδιου του Βενιζέλου, η διμερής προσέγγιση «καθίδρυεν εις τα Βαλκάνια μιαν δύναμιν ελληνοτουρκικήν, η οποία δεν θα επέτρεπε εις κανένα άλλο κράτος να έχη αξιώσεις κάποιας ηγεμονικής θέσεως εις τα Βαλκάνια». Η διμερής συνεννόηση λειτουργούσε αποτρεπτικά έναντι των βουλγαρικών και των γιουγκοσλαβικών διεκδικήσεων, κατοχύρωνε την πολιτική ανεξαρτησία της Ελλάδας και της Τουρκίας έναντι των Μεγάλων Δυνάμεων και τέλος συνέβαλλε στην προστασία της ελληνικής μειονότητας της Πόλης, της Ίμβρου

και της Τενέδου, καθώς και του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Ήταν ουσιώδες τμήμα της προσπάθειας του Βενιζέλου να αναμορφώσει την ελληνική εξωτερική πολιτική στη μετά τη Μεγάλη Ιδέα περίοδο και να αναδείξει τις δυνατότητες της χώρας για ουσιαστική συμμετοχή στις διεθνείς διεργασίες.

Χατζηβασιλείου, Ε., «Πρότυπο για τις διεθνείς σχέσεις
σχέσεις στον Μεσοπόλεμο», εφημ. *Καθημερινή*,

http://news.kathimerini.gr/4Dcgi/4Dcgi/_w_articles_civ_1100002_17/01/2010_387131

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, με την επανεκλογή του το 1928, έθεσε ως στόχο να ρυθμίσει τις σχέσεις της Ελλάδας με την Τουρκία. Ποια ήταν η επιδίωξη του πρωθυπουργού από την ελληνοτουρκική συνεννόηση, σύμφωνα με τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα που σας δίνεται.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Ελληνικοί και διεθνείς φορείς κινητοποιούνται για την αποκατάσταση των προσφύγων

Το έργο της προσωρινής περίθαλψης είναι τεράστιο. Πλήθος ξένων φιλανθρωπικών οργανισμών σπεύδουν να βοηθήσουν, και αμέσως, με το ΝΔ της 3.11.1922, η ελληνική κυβέρνηση ιδρύει το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων. Οι πρώτες υποτυπώδεις κατασκευές –καλύβες, σκηνές, και «τεράστιες κακάσχημες παράγκες όπου συναγελάζονται φύρδην μίγδην οι πρόσφυγες»– πλημμυρίζουν εσπευσμένα τις ελληνικές πόλεις. Συγχρόνως, παραπήγματα από σανίδες καφασιών ή τενεκέδες περιτριγυρίζουν τους οικισμούς του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων.

Μετά το 1924 η αποκατάσταση των προσφύγων εισέρχεται σε νέα φάση και εποπτεύεται από την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ), τυπικά αυτόνομο υπερεθνικό οργανισμό, που όμως λειτουργεί κάτω από την άμεση εποπτεία της Κοινωνίας των Εθνών σε συμφωνία με την ελληνική κυβέρνηση. Η ΕΑΠ συνέρχεται για πρώτη φορά στη Θεσσαλονίκη στις 11 Νοεμβρίου 1923, αλλά τα πρώτα χρόνια λειτουργεί παράλληλα με το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων, που διαλύεται το 1925. Αντίθετα από το τελευταίο, η ΕΑΠ δεν είναι φιλανθρωπικός οργανισμός. Σύμφωνα με το Πρωτόκολλο της Γενεύης, τα κεφάλαιά της δεν διοχετεύονται στην προσωρινή περίθαλψη των προσφύγων, αλλά στη συνολική, οριστική και αμετάκλητη αποκατάστασή τους σε παραγωγική εργασία με όρο την τελική εξόφληση των χορηγουμένων δανείων από τους πρόσφυγες. Το ενοίκιο χρεώνεται, υπογράφονται συμβόλαια για τις κατοικίες που οικοδομούνται, και οι αγρότες μικροϊδιοκτήτες είναι χρεωμένοι στο κράτος από την αρχή. Η ΕΑΠ αναλαμβάνει μια «επική» επιχείρηση για την αποκατάσταση των προσφύγων στην ύπαιθρο και στα αστικά κέντρα και διαλύεται το 1930, όταν οι πόροι της εξαντλούνται.

Παράλληλη δραστηριότητα με τους φορείς αυτούς αναπτύσσει το κράτος, και ιδίως το Υπουργείο Υγείνης, Προνοίας και Αντιλήψεως, στο οποίο περιέρχεται ολόκληρο το έργο της προσφυγικής αποκατάστασης μετά τη διάλυση της ΕΑΠ.

Λεοντίδου, Λ., *Πόλεις της σιωπής*.

Εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά, 1909-1940,
εκδ. Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1989, σ. 154-155

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Το έργο της αποκατάστασης των προσφύγων υπήρξε τεράστιο. Για τον λόγο αυτό, η Ελλάδα χρειάστηκε τόσο να προσφύγει σε ξένους οργανισμούς όσο και να συγκροτήσει τις δικές της οργανωτικές δομές, για να αντεπεξέλθει στο έργο αυτό. Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα που σας δίνεται, να καταγράψετε τους ελληνικούς και διεθνείς οργανισμούς που ανέλαβαν το τιτάνιο έργο της αποκατάστασης των προσφύγων.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

Κινητικότητα των προσφύγων πριν από την οριστική αστική εγκατάστασή τους

1. Σε όλα τα ζητήματα που έχουν σχέση με τη ζωή των μαζών, οι ανεξέλεγκτοι παράγοντες είναι αυτοί που ασκούν την πιο αποφασιστική επίδραση στο μέλλον τους [σ.σ.: στο μέλλον των προσφύγων]. Στη διάρκεια τριών τουλάχιστον χρόνων, οι αστοί πρόσφυγες μετακινούνταν συνεχώς, ωθούμενοι από κάποιο παράξενο ένστικτο. Υπάρχουν πολύ λίγες αστικές οικογένειες που δεν φτερούγισαν ξανά και ξανά από τη μια μεγάλη πόλη στην άλλη για να δουν με τα ίδια τους τα μάτια τις προοπτικές που πρόσφερε το κάθε μέρος που επισκέπτονταν. Οι συμβουλές συγγενών που βρίσκονταν μακριά και η μεταξύ τους αλληλογραφία υπέθαλπαν αυτές τις μετακινήσεις και τη διατήρηση του πληθυσμού σε μια κατάσταση αναβρασμού παρά τα όσα έκαναν οι αρχές για να παρεμποδίσουν και να απαγορεύσουν αυτές τις αλλαγές κατοικίας που παρεμπόδιζαν το έργο τους. Σιγά σιγά οι οικογένειες των προσφύγων τακτοποιήθηκαν με τρόπο ώστε η καθεμιά τους να έχει πλέον εγκατασταθεί στην τοποθεσία που θεωρεί πιο κατάλληλη. Η σχετική διαδικασία ολοκληρώθηκε και αυτό που ούτε το κράτος ούτε οποιαδήποτε άλλη αρχή μπόρεσε να πραγματοποιήσει κατά την εποχή της άφιξης των προσφύγων στην Ελλάδα –δηλαδή την επιλογή για κάθε κατηγορία προσφύγων του τόπου όπου ήταν πιθανότερο να εγκατασταθούν χωρίς δυσκολία– επιτεύχθηκε από τους ίδιους τους πρόσφυγες. [...]

Τσαρλς Ντ. Έντυ,

Πρόεδρος της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων,
16η τριμηνιαία έκθεση της Επιτροπής προς την Κοινωνία των Εθνών,
Γενεύη 22 Αυγούστου 1928

2. «Πήγαμε πάλι στη Θεσσαλία. Βάλαμε καπνά στον Αλμυρό, δουλέψαμε όλοι, νέοι, γέροι, γυναίκες και παιδιά. Είχε όμως ελονοσία και μας θέρισε. Πέθαναν οι μισοί. Ο τόπος μάς ξεπάστρεψε. Κερδίσαμε πολλά, μα τι τα θες; Μετά φοβηθήκαμε την αρρώστια και πήγαμε στη Θήβα. Μείναμε κι εκεί λίγο και κάναμε καπνά, μετά πήραμε αποζημίωση κι ήρθαμε δω. Μπήκαμε σε καλές δουλειές. Ο αδελφός μου έπιασε δουλειά στο σιδηρόδρομο, εγώ έγινα φορτοεκφορτωτής στο σταθμό. Πήρα και σπιτάκι στην Καισαριανή το '26».

Μαρτυρία Ευάγγελου Γκάλα από το χωριό Κόλντερε, κοντά στη Μαγνησία

3. «[...] Στη Χίο έμεινα ένα χρόνο. Μετά πήγα Πάτρα, Κόρινθο και τελικά στο Βέλο. Εκεί έκανα μερικά χρόνια, έχω και σπίτι. Από το Βέλο ήρθα στην Αθήνα και μετά πήγα στην Αλεξανδρούπολη, στην αδελφή μου, κι άνοιξα εστιατόριο. Σε λίγο μου κάηκε το μαγαζί κι άνοιξα άλλο εξοχικό. Εντωμεταξύ αρρώστησα και ξαναγύρισα στο Βέλο. Εκεί καλλιεργούσα περιβόλια. Έφυγα όμως και πάλι κι ήρθα στην Αθήνα για καλύτερα».

Μαρτυρία Νικολάου Παπανικολάου από το χωριό Σοζάκι που βρίσκεται στη χερσόνησο της Ερυθραίας, απέναντι από τη Χίο

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Η κινητικότητα των προσφύγων υπήρξε μεγάλη, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα χρόνια. Ανατρέχοντας στις ιστορικές σας γνώσεις και διερευνώντας την Έκθεση της Ε.Α.Π. και τις βιοματικές αφηγήσεις των προσφύγων, να καταγράψετε την κινητικότητα των ανθρώπων προκειμένου να επιβιώσουν.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Οι αρμοδιότητες της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.)

Το πρώτο, που μπορούσε να γίνει για το μεγάλο όγκο των αστών προσφύγων, ήταν να τους δοθούν μόνιμες κατοικίες, να τους παρασχεθούν για λίγο τροφή και ρουχισμός και στη συνέχεια να επιφορτιστούν οι ίδιοι με την ευθύνη του βιοπορισμού τους. Αν επρόκειτο για ένα λιγότερο φιλόπονο λαό, τα πρώτα στάδια αυτής της διαδικασίας θα μπορούσαν εύκολα να σημάνουν τη δημιουργία μιας συνήθειας εξάρτησης στους κόλπους ενός μεγάλου ποσοστού απ' αυτούς αλλά σχεδόν όλοι οι Έλληνες αδημονούσαν να γίνουν αυτόνομοι και δεν δίσταζαν μπροστά στις δυσχέρειες της οποιας εργασίας ή στην αυτοθυσία που ενδεχομένως απαιτούσε αυτή προκειμένου να επιτύχουν το σκοπό τους.

Στο Πρωτόκολλο είχε ληφθεί η σοφή πρόνοια του περιορισμού της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων, αποκλειστικά σε δαπάνες για σκοπούς μόνιμης εγκα-

τάστασης. Απαγορευόταν ρητά να δαπανηθούν χρήματα για φιλανθρωπία ή προσωρινή αποκατάσταση. Ως εκ τούτου, από τις τρεις ουσιώδεις ανάγκες των αστών προσφύγων –στέγη, διατροφή, ρουχισμός– η Επιτροπή περιοριζόταν στην ικανοποίηση της πρώτης. Οι μόνιμες κατοικίες όπου θα ζούσαν οι πρόσφυγες θα ήταν το ίδιο χρήσιμες σ' αυτούς όταν θα γίνονταν αυτάρκεις όσο και κατά τη διάρκεια της προσωρινής εξάρτησής τους. Οι κατοικίες όπου θα ξαναδημιουργούνταν η οικογενειακή ζωή ήταν ουσιώδης για την επαναδόμηση της κοινωνικής οργάνωσής τους, προϋπόθεση χωρίς την οποία δεν μπορούσε να αναπτυχθεί κανενός είδους μόνιμη οικονομική ζωή.

Κατά συνέπεια η Επιτροπή επικέντρωσε τη σκέψη της, όσον αφορούσε τους αστούς πρόσφυγες, σε ένα ευρύ πρόγραμμα κατασκευής και απόδοσης, στους τελευταίους, μονίμων κατοικιών. Έπρεπε να χτιστούν ολόκληρες νέες πόλεις, η καθεμία από τις οποίες θα στέγαζε 20-25 χιλιάδες άτομα. Έπρεπε να επιλεγούν οι τοποθεσίες, να αποκτηθούν οι σχετικές εκτάσεις, να ανεγερθούν τα κτίρια, να δημιουργηθούν υδροδοτικά και αποχετευτικά συστήματα, να επιλεγούν και να κατανεμηθούν οι οικογένειες που θα κατοικούσαν εκεί και να γίνουν οι διευθετήσεις για τη μελλοντική αγορά εκ μέρους τους των κατοικιών με δόσεις. Επρόκειτο για ένα πολύπλοκο εγχείρημα, το οποίο αφορούσε όχι μόνο σε μεγάλα χρηματικά ποσά αλλά και προβλήματα επιλογής, σχεδιασμού, υλικών διαφόρων μορφών, συμβάσεων με τους κατασκευαστές κ.λπ., κ.λπ.

Morgenthau, H., *Η Αποστολή μου στην Αθήνα*.

1922 – Το έπος της εγκατάστασης των προσφύγων στην Ελλάδα, εκδ. Τροχαλία-Δαμιανός, Αθήνα 1994, σ. 333-335

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.) αποτελούσε έναν αυτόνομο οργανισμό με βασική αποστολή να εξασφαλίσει στους πρόσφυγες παραγωγική απασχόληση και οριστική στέγαση. Ποιες ήταν οι αρμοδιότητες και ποια τα προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπίσει η Ε.Α.Π. για την αστική αποκατάσταση των προσφύγων;*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Παραχώρηση μοναστηριακής γης στους πρόσφυγες

Τα μοναχικά τάγματα της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας αποτελούσαν μια ευρεία και ισχυρή κοινωνική τάξη στην Ελλάδα από τους πρώτους αιώνες της χριστιανικής εποχής. Με επίκεντρο το μεγάλο και γραφικό συγκρότημα που βρίσκεται στις βραχώδεις πλαγιές του Άθω, μοναχικά ιδρύματα εγκαταστάθηκαν σε όλη την Ελλάδα. Αυτά τα μοναστήρια έμοιαζαν με μεσαιωνικά φρούρια και οι ηγούμενοί τους έμοιαζαν με μεσαιωνικούς φεουδάρχες όσον αφορά την έκταση της έγγειας

ιδιοκτησίας που διαχειρίζονταν εν ονόματι της Εκκλησίας. Στη διάρκεια των τεσσάρων αιώνων τουρκικής κατοχής, η Τουρκική κυβέρνηση σπάνια αναμείχθηκε στα της εκκλησιαστικής περιουσίας. Με τη γενική καταπίεση του εθνικού βίου στη διάρκεια αυτών των αιώνων υπήρξε μια φυσική παρακμή αυτών των μοναστικών κοινοτήτων. [...] Τα εδάφη που καλλιεργούσαν οι ίδιοι οι μοναχοί έτειναν να συρρικνωθούν στο ελάχιστο που ήταν απαραίτητο για τη συντήρησή τους. Τα εκκλησιαστικά εδάφη που καλλιεργούσαν Έλληνες ενοικιαστές συρρικνώθηκαν επίσης στα ελάχιστα δυνατά όρια, γιατί η αρπακτικότητα των Τούρκων φοροεισπρακτόρων αφαιρούσε κάθε κίνητρο για παραγωγή πλεονάσματος. Όταν έφτασαν οι πρόσφυγες το 1922 και το 1923, η εθνική αναγκαιότητα υποχρέωσε την ελληνική κυβέρνηση να καταλάβει τα περισσότερα απ' αυτά τα εδάφη προς χρήση των τελευταίων. Τα περισσότερα απ' αυτά τα εδάφη είχαν περιπέσει σε πρωτόγονη κατάσταση και το χώμα είχε καλυφθεί από αγριόχορτα και ζιζάνια αιώνων. Το όργωμά τους για την πρώτη σοδειά ήταν υπεράνω των δυνάμεων των χωρικών με τα πρωτόγονα εργαλεία τους. Η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων αντιμετώπισε αυτό το πρόβλημα με την εισαγωγή αμερικανικών γεωργικών μηχανημάτων τα οποία διεκπεραίωσαν αυτό το έργο για χάρη των αγροτών.

Morgenthau, H., *Η Αποστολή μου στην Αθήνα*.

1922 – Το έπος της εγκατάστασης των προσφύγων στην Ελλάδα,

εκδ. Τροχαλία-Δαμιανός, Αθήνα 1994, σ. 378-379

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Η ελληνική κυβέρνηση διέθεσε στην Επιτροπή Αποκατάστασεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.), μεταξύ των άλλων, και μοναστηριακή γη με σκοπό την αποκατάσταση των αγροτών προσφύγων. Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα που σας δίνεται, να καταγράψετε από πού προήλθε το σύνολο των 8 εκ. περίπου στρεμμάτων που αποδόθηκαν στους πρόσφυγες και σε ποια κατάσταση ήταν η μοναστηριακή γη.*

❖ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Πολιτικές απόκτησης αστικής κατοικίας από τους πρόσφυγες

Το πρώτο μέτρο της κυβέρνησης για την αντιμετώπιση του κύματος των προσφύγων ήταν η επίταξη περίπου 8.000 ακινήτων γύρω από την πρωτεύουσα για τη στέγαση των αφικνουμένων και η ίδρυση ειδικού ταμείου για την περίθαλψή τους. Το ταμείο δραστηριοποιήθηκε στην αστική αποκατάσταση των προσφύγων με αποτέλεσμα τη δημιουργία της Νέας Ιωνίας, της Νέας Σμύρνης, της Καισαριανής, του Βύρωνα, της Νίκαιας, της Κοκκινιάς και άλλων συνοικισμών. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής, οι πρόσφυγες έπρεπε να καταβάλουν τίμημα για τη χρήση των παρεχόμενων υπηρεσιών με τη μορφή ενοικίου, γεγονός που οδήγησε στη σταδιακή ενσωμάτωσή

τους στο ισχύον πελατειακό σύστημα άσκησης πολιτικής εξουσίας στην Ελλάδα. Παρόμοια μέθοδο ακολούθησε αργότερα και η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων. Εκτός από την κατοικία, έπρεπε να υπάρξει μέριμνα και για την απασχόληση των προσφύγων. Εδώ έπαιξαν ενεργό ρόλο τα δίκτυα που ανέπτυξαν οι πρόσφυγες με συγγενείς τους, εγκατεστημένους στην Ελλάδα από παλιά. [...]

Η αστική αποκατάσταση πέρασε μεγάλη δοκιμασία, όταν η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων αποφάσισε να πουλήσει τις οικίες που οικοδομούσε στους πρόσφυγες. Η απόκτηση κατοικίας σήμαινε υπό τις τότε συνθήκες για πολλούς δύο πράγματα: από τη μια, στην κυριολεξία «αστική» αποκατάσταση και από την άλλη, τελεσίδικη παραδοχή του ρου της ιστορίας και της νέας πραγματικότητας.

Ψαλιδόπουλος, Μ., «Πρόσφυγες και ελληνική οικονομία στο Μεσολέγεμο», *Η αττική γη υποδέχεται τους πρόσφυγες του '22*, εκδ. Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα 2006, σ. 36

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Η αστική αποκατάσταση αποδείχθηκε δυσκολότερη από την αγροτική λόγω των οικονομικών δυσκολιών και των περιπλανήσεων των προσφύγων. Ανατρέχοντας στις ιστορικές σας γνώσεις και στο παράθεμα που σας δίνεται, να εξετάσετε την κινητικότητα που ανέπτυξαν οι αστοί πρόσφυγες πριν αποκατασταθούν στον αστικό χώρο και τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν από το κράτος που ανέλαβε το κύριο βάρος της αστικής αποκατάστασης, ιδιαίτερα στο πεδίο των οικονομικών υποχρεώσεών τους.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Ο ρόλος των Μεικτών Εκκλησιαστικών Συμβουλίων στην αποκατάσταση των προσφύγων

Για να μπορέσει το κράτος να διεκπεραιώσει και να κλείσει το ζήτημα της αποζημίωσης των προσφύγων με τα ανταλλάγματα, που προκαλούσε τόσα προβλήματα στη συνύπαρξη των δύο κοινοτήτων, συγκροτήθηκαν στα προσφυγικά κέντρα τα Μεικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια που αντιπροσώπευαν τις διάφορες εκκλησιαστικές επαρχίες της Μικράς Ασίας και του Πόντου. Την εποπτεία των Μεικτών Εκκλησιαστικών Συμβουλίων είχε αναλάβει η Διεύθυνση Ανταλλαγής του Υπουργείου Γεωργίας. Ήταν ένα είδος ληξιαρχείου και υποθηκοφυλακείου μαζί για τους πρόσφυγες που, με τον βίαιο ξεριζωμό από τον τόπο τους, δεν είχαν προφτάσει να πάρουν τα πιστοποιητικά με τα οποία θα μπορούσαν να διεκδικήσουν κληρονομικά δικαιώματα ή και τις νόμιμες αποζημιώσεις τους. Επώνυμοι πρόσφυγες εκλεγμένοι με τη ψήφο των συμπατριωτών τους και οι ιερείς της κάθε ενορίας αποτέλεσαν τα Μεικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια τα οποία πήραν τη θέση των προσφυγικών συλλόγων. [...]

«Πηγαίναμε στο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο και λέγαμε ότι είμαστε συγγενείς του τάδε και θέλαμε πιστοποιητικό και ότι είχαμε φύγει το '14, αλλά είχαμε επιστρέψει στην ελληνική κατοχή του 1919 κι έτσι ήμασταν ανταλλάξιμοι. Και μετά πηγαίναμε τα χαρτιά στην εκτιμητική επιτροπή και λέγαμε πού ακριβώς ήταν τα κτήματά μας, με ποιους συνόρευαν, πόση παραγωγή βγάναμε το χρόνο. Το Υπουργείο τα ενέκρινε. Αν όχι, τα έστελνε στο Συμβούλιο για να τα επιβεβαιώσει. Αλλά η έγκριση έπαιρνε πολύ χρόνο και στο ενδιάμεσο πέθαιναν πολλοί. Μετά έστελναν τους καταλόγους με τα ονόματα των δικαιούχων και όποιος δεν έβλεπε το όνομά του άρχιζε πάλι τις διαδικασίες από την αρχή. Τέλος, δεν πήραμε ούτε τα μισά από εκείνα που το Συμβούλιο είχε βεβαιώσει ότι είχαμε. Σαν να μας θεωρούσαν απατεώνες. Γι' αυτό και μας φώναζαν στις γειτονιές ότι τάχα λέγαμε ψέματα. «Είχατε τις λίρες με τους γκαζοντενεκέδες, ψωριάρηδες», μας φώναζαν. Χάσαμε τα πάντα, χάσαμε την αξιοπρέπεια μας και γίναμε πρόσφυγες. Πολλοί που δεν πίστεψαν ότι θα μας έδινε δραχμή η κυβέρνηση, μετά εκπροθέσμως τρέχανε σε βουλευτές και νομαρχίες και δεν θυμάμαι πότε έληξε εκείνη η ταλαιπωρία μας».

«Πηγαίναμε στην Επιτροπή ένα χαρτί. Εκεί είχαμε το σπιτάκι μας δίπατο με αποθήκες. Δίπλα το αμπελάκι μας με τόσο κρασί και το χωράφι με τις ελιές με τόσο λάδι. Σύνολο τόσο, αξία τόσο. Το 'ξερε και Επιτροπή, που τα μέλη της ήταν, ας πούμε, η Δημογεροντία του Αίβαλιού και το βεβαίωνε. Το Δημόσιο δεν μας έδωσε ούτε το ένα τρίτο. Πρώτα το Υπουργείο έκανε μια γενική έκπτωση, γιατί λέει όλοι είχαμε δηλώσει περισσότερα από όσα είχαμε. Και τότε γιατί μας ρωτούσαν και μας έβαζαν να φτιάξουμε χαρτιά με μάρτυρες, αφού νόμιζαν ότι θέλαμε να τους γελάσουμε; Ώσπου να πάρουμε το κατιτίς μας, οι γονείς μας πέθαναν και αρχίσαμε τις φασαρίες τις κληρονομικές. Τέλος πάντων κάτι με αυτά, κάτι με τα δάνεια εκεί κατά το 1930-1935 τακτοποιηθήκαμε. Στο Αίβαλί πάντως φάνηκε ότι δεν γυρίζαμε και θα μέναμε στην Ελλάδα όπου θα είμαστε για πάντα οι πρόσφυγες».

Παναγιωταρέα, Α., *Όταν οι αστοί έγιναν πρόσφυγες*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 157-158

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Η προσωρινή εκτίμηση των περιουσιών των προσφύγων γινόταν με βάση τις δηλώσεις τους. Ανατρέχοντας στις ιστορικές σας γνώσεις και στις μαρτυρίες των προσφύγων που σας δίνονται, να αναφεθείτε στις διαδικασίες και στα προβλήματα που προέκυψαν προκειμένου να οριστικοποιηθεί η αποκατάστασή τους.*

❖ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

Συγκρούσεις γηγενών και προσφύγων στην Ανάβυσσο (Αττική)

[...] Η δεύτερη περίπτωση [σ.σ.: ντόπιων και προσφύγων], αφορά την υπόθεση της παραχώρησης από το δημόσιο στους πρόσφυγες, τμήματος της περιοχής της Βόντα,

(Βόντα ονομάζεται το κεντρικό και πιο έφορο τμήμα του κάμπου της Αναβύσσου).

Όλοι ανεξαιρέτως οι πληροφορητές μου, όταν τους έκανα την ερώτηση, ποιες ήταν οι σχέσεις τους με τους ντόπιους, η πρώτη τους κουβέντα ήταν η Βόντα και οι απειλές και φασαρίες των ντόπιων για να την πάρουν. [...]

Η ιστορία έχει ως εξής. Η κυβέρνηση το 1920, νοίκιασε για τρία χρόνια την έκταση της περιοχής του κάμπου της Αναβύσσου στους καλλιεργητές των Καλυβίων. Όμως τα γεγονότα την πρόλαβαν. Η μικρασιατική καταστροφή και ο ερχομός των προσφύγων καθιστά ζωτικής σημασίας την άμεση αποκατάσταση τους. Απαλλοτριώνεται όλη η ευρύτερη περιοχή της Αναβύσσου ακόμη και οι ιδιωτικές εκτάσεις και αποφασίζεται να παραχωρηθεί στους πρόσφυγες. Το πρόβλημα ήταν ότι όλη η υπόλοιπη περιοχή ήταν άγονη και μόνο το κομμάτι που είχαν υποσχεθεί στους ντόπιους ήταν γόνιμο και θα μπορούσε να προσφέρει στοιχειωδώς τροφή στους πρόσφυγες. Αποφάσισε λοιπόν το κράτος τη λύση του Σολομώντα. Από τα 2.300 στρέμματα του κάμπου έδωσε τα 867 στρέμματα στους 300 πρόσφυγες και τα υπόλοιπα 1.433 στρέμματα στους 149 Καλυβιώτες. Άδικη βέβαια μοιρασιά για τους πρόσφυγες, αλλά τουλάχιστον θα είχαν ένα μικρό γόνιμο κομμάτι γης να θρέψουν τα παιδιά τους μέχρι να ορθοποδήσουν. Τότε ξέσπασε η οργή των ντόπιων, με απειλές και τρομοκρατία που με την παραμικρή αφορμή έφτανε και σε χειροδικίες. Μέρα νύχτα οι Καλυβιώτες φύτευαν αμπέλια στον κάμπο για να κατοχυρώσουν όλη τη γη στο μερίδιο τους. Ευτυχώς για τους πρόσφυγες δεν τα κατάφεραν, όμως η οργή έκανε χρόνια να καταλαγιάσει.

Δαλάκογλου, Θ., «Πρόσφυγες στην Ανάβυσσο, ο πρώτος καιρός, οι σχέσεις με τους ντόπιους», Η' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, Κερατέα 1997

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Επιστημονική έρευνα στην ευρύτερη περιοχή Αναβύσσου Αττικής, όπου εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες, βασισμένη τόσο στις αφηγήσεις των ίδιων των προσφύγων όσο και σε κοινοτικά αρχεία, φανερώνει ότι οι σχέσεις μεταξύ γηγενών και προσφύγων δεν υπήρξαν ειρηνικές. Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις μαρτυρίες που προέρχονται από την περιοχή, να αναλύσετε τα αίτια που οδήγησαν σε οδυνηρές συγκρούσεις.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Οι συγκρούσεις μεταξύ γηγενών και προσφύγων καθυστερούν το έργο της αποκατάστασης

Οι κτηματικές διαφορές στάθηκαν η κύρια αιτία για να βαθύνει το χάσμα ανάμεσα στις δύο κοινότητες [σ.σ.: Μυτιληνιοί και πρόσφυγες Αϊβαλιώτες] που έπρεπε να βρουν έναν τρόπο για να συμβιώσουν στο μέλλον. Οι ντόπιοι συσπειρώθηκαν για να προασπίσουν αυτά που νόμιζαν ότι τους ανήκαν και οι «ξενομερίτες» έγιναν μια

συμπαγής ομάδα για να αμυνθούν και να διεκδικήσουν όσα προέβλεπαν οι σχετικές διακρατικές συνθήκες.

«Όταν έφυγαν οι Τούρκοι, πολλοί ντόπιοι –άλλοι είχαν δίκιο, γιατί ήταν ακτήμονες, κι άλλοι άδικο γιατί ήταν πλούσιοι– θέλησαν να πάρουν τα κτήματά τους που ήταν ανταλλάξιμα κι είχαν περάσει στο ελληνικό δημόσιο για να τα μοιράσει σ' εμάς, αφού στα δικά μας πήγαν και εγκαταστάθηκαν οι Τούρκοι στη Μικρά Ασία».

«Η Ελλάδα είχε υπογράψει συνθήκη για να μπούμε εμείς σ' αυτά τα κτήματα και οι ντόπιοι δεν μας άφηναν. Μας κάναν πόλεμο και πήγαιναν στη Νομαρχία και έλεγαν: «Μη δίνετε στους ξενομερίτες, στους πρόσφυγες και στους τουρκόσπορους ελληνική γη». Μπήκαμε κι εμείς με το ζόρι γιατί έπρεπε να συντηρηθούμε. Τι θα πει πρόσφυγες; Θα πει «πρόσφυγες», δηλαδή σφίγγες! Εμείς τα είχαμε δώσει όλα για την Ελλάδα. Δεν το ήξεραν; Κατόπιν έγιναν τα κτήματα δικά μας, όταν δηλώσαμε τις περιουσίες μας στην Επιτροπή. Δεν τα κλέψαμε, μας τα χρώσταγε το ελληνικό δημόσιο».

«Το πρόβλημα των ανταλλάξιμων δίχασε την κοινωνία των μεικτών χωριών. Οι ακτήμονες ντόπιοι ήθελαν περιουσία, πράγμα που έγινε και οι πλούσιοι ήθελαν να αυξήσουν την ήδη υπάρχουσα αγοράζοντας από το Δημόσιο. Αλλά και ο πρόσφυγας Αϊβαλιώτης έπρεπε να αποκατασταθεί, πολύ περισσότερο που στον τόπο μας δεν υπήρχε κανείς χωρίς δικό του σπίτι και κτηματάκι. Τέλος, υπήρχαν στον δικό μας κόσμο πολλοί μορφωμένοι άνθρωποι που ήρθαν σε συνεννόηση με τους προέδρους των κοινοτήτων για να ρυθμιστεί τοπικά το ζήτημα. Γιατί ακόμη κι όταν το Δημόσιο ερχόταν και πετούσε έξω από τα ανταλλάξιμα τους ντόπιους, η ζωή στην κοινότητα γινόταν αφόρητη για τους πρόσφυγες ή και επικίνδυνη. Δύσκολα προβλήματα λύθηκαν μ' αυτή τη συνεργασία. Οι πρόσφυγες άλλωστε είχαν κάθε λόγο να θέλουν να συνεργαστούν με τους ντόπιους και το επεδίωκαν. Έτσι προχώρησαν στην πρόοδο οι μεικτές κοινότητες, γιατί οι πρόσφυγες έφεραν το νέο πνεύμα της αγοράς και ήταν κόσμος εργατικός και φιλομαθής, όπως είχε μάθει στο Αϊβαλί».

Παναγιωταρέα, Α., *Όταν οι αστοί έγιναν πρόσφυγες*,
εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 169 και σ. 156-157

ΕΡΩΤΗΣΗ: Στις τοπικές κοινωνίες δημιουργήθηκαν συγκρούσεις μεταξύ γηγενών και προσφύγων με αφορμή τις ανταλλάξιμες περιουσίες. Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και τις μαρτυρίες προσφύγων που σας δίνονται, να καταγράψετε τις παραμέτρους της διαχείρισης των ανταλλάξιμων περιουσιών από την κυβέρνηση και τις εντάσεις που προκλήθηκαν από τα αντικρουόμενα συμφέροντα.

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η συμβολή των προσφύγων στην ανάπτυξη της ταπητουργίας

Διερευνώντας τις δυνατότητες δημιουργίας ευκαιριών απασχόλησης, καταλήξαμε

[σ.σ.: «καταλήξαμε», δηλαδή «εμείς, η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων», της οποίας Πρόεδρος ήταν ο γράφων το κείμενο, Χένρυ Μόργκενταου] στο συμπέρασμα ότι ένας από τους υποσχόμενους περισσότερα τομείς ήταν η κατασκευή ανατολίτικων χαλιών. Τα λεγόμενα «τουρκικά χαλιά» υπήρξαν επί αιώνες ένα από τα δυο τρία εξαγώγιμα προϊόντα της Τουρκικής Αυτοκρατορίας. [...] Οι ίδιοι οι Τούρκοι ήταν ανίκανοι να επιδοθούν με μεγάλες απαιτήσεις σε οποιαδήποτε ενασχόληση που απαιτεί επιδεξιότητα. Έτσι τα όμορφα χαλιά που εξάγονταν από τη Μικρά Ασία και πουλιόνταν ως τουρκικά στην Ευρώπη κατασκευάζονταν κυρίως από Έλληνες και Αρμενίους. Η παραγωγή τους αποτελούσε μια οικιακή απασχόληση των γυναικών και των παιδιών που τα κατασκεύαζαν στις ελεύθερες ώρες τους μετά το τέλος των εργασιών του σπιτιού. Κάθε περιοχή είχε τα δικά της σχέδια, που μεταδίδονταν από γενιά σε γενιά και ήταν συνήθως μια τοπική παραλλαγή μιας διακόσμησης με λουλούδια ή ενός μωαμεθανικού θρησκευτικού συμβόλου. [...]

Όταν οι Έλληνες υποχρεώθηκαν ξαφνικά να εγκαταλείψουν τη Μικρά Ασία και να συσσωρευτούν στις ακτές της Ελλάδας, δεν μπόρεσαν φυσικά να πάρουν μαζί τους αργαλειούς τους. Όταν η Επιτροπή [σ.σ.: Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων: ΕΑΠ] ξεκίνησε την προσπάθειά της για αναβίωση αυτής της ενασχόλησης στους κόλπους των προσφύγων, πίστευε αρχικά ότι το μοναδικό έξοδο που θα έπρεπε να γίνει αφορούσε την αγορά νέων αργαλειών. Ωστόσο, αμέσως έγινε φανερό ότι υπήρχε ένα ακόμα εμπόδιο που έπρεπε να υπερπηδηθεί. Τα σπίτια που επιδίδονταν σ' αυτή την ενασχόληση στη Μικρά Ασία ήταν αρκετά μεγάλα ώστε να έχουν χώρο για το στήσιμο του οικογενειακού αργαλειού. Καθώς τα καταλύματα των προσφύγων στην Ελλάδα ήταν περιορισμένα στον μικρότερο δυνατό χώρο, δεν υπήρχε ούτε μια τετραγωνική ίντσα διαθέσιμου χώρου. Ήταν αδιανόητο ότι θα μπορούσαν να στηθούν σ' ένα προσφυγικό κατάλυμα τα χοντρά δοκάρια ενός αργαλειού χαλιών.

Προφανώς, η μοναδική λύση ήταν να μετατραπεί αυτή η οικιακή ενασχόληση σε μια σύγχρονη βιομηχανική διαδικασία παραγωγής. Έτσι, σε κάθε προσφυγικό οικισμό ή Επιτροπή χρηματοδότησε την ανέγερση ενός ή περισσότερων μεγάλων οικοδομημάτων στα οποία τοποθετήθηκαν πολλοί αργαλειοί και αναλήφθηκε η παραγωγή χαλιών σε ευρεία κλίμακα. [...]

Η ταπητουργία ως βιομηχανική ενασχόληση δεν υπήρχε καν στην Ελλάδα πριν από πέντε χρόνια. Σήμερα υπάρχουν περίπου ογδόντα ως εκατό εργοστάσια εφοδιασμένα με πάνω από τρεις χιλιάδες αργαλειούς που παράγουν σχεδόν τριακόσιες χιλιάδες τετραγωνικές γιάρδες χαλιά το χρόνο, αξίας περίπου δύομισι εκατομμυρίων δολαρίων. Οι ΗΠΑ είναι ο κυριότερος αγοραστής αυτής της παραγωγής και μόνο μια εταιρία¹ της Νέας Υόρκης αγοράζει ένα μεγάλο ποσοστό της συνολικής παραγωγής. Η ταπητουργία επεκτείνεται συνεχώς.

Morgenthau, H., *Η Αποστολή μου στην Αθήνα. 1922 – Το έπος της εγκατάστασης των προσφύγων στην Ελλάδα*, εκδ. Τροχαλία-Δαμιανός, Αθήνα 1994, σ. 346-349

1. Σχολική ορθογραφία: εταιρεία.

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ) έλαβε υπόψη της την προηγούμενη κατάρτιση των προσφύγων, προκειμένου να τους απασχολήσει επαγγελματικά με τον αποτελεσματικότερο τρόπο. Ωστόσο, η μετάβαση της επαγγελματικής εμπειρίας από την ιδιαίτερη πατρίδα των προσφύγων στην πατρίδα υποδοχής συνάντησε δυσκολίες προσαρμογής. Να εκθέσετε τις δυσκολίες αυτές, όπως τις παραθέτει ο ίδιος ο πρόεδρος της ΕΑΠ, Χένρυ Μοργκεντάου, και να τις στηρίξετε με τις ιστορικές σας γνώσεις.*

IV. ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΑΠΟ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΨΗ **ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ**

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η θέση της Ελλάδας στο Κρητικό Ζήτημα

Από τα στοιχεία της εποχής, από τις συζητήσεις στη Βουλή και τις επίσημες δηλώσεις της κυβέρνησης της Ελλάδας και αυτές των κομμάτων της αντιπολίτευσης, καθώς και από μεταγενέστερες μελέτες, προκύπτει ότι τόσο τα κόμματα της χώρας που εναλλάσσονταν στην εξουσία όσο και η κατεξοχήν αρμόδια υπηρεσία, για τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής, το υπουργείο των Εξωτερικών, δεν διέθεταν σαφή πολιτική στο ζήτημα της Κρήτης. Όλοι φαίνονταν να συμφωνούν πως η Κρήτη έπρεπε να ενωθεί με την Ελλάδα, τουλάχιστον όλοι όσοι είχαν τη δυνατότητα να κάνουν γνωστή τη γνώμη τους, πολλοί όμως κατ' ιδίαν ήταν σε θέση να εκτιμήσουν πως η ένωση της Κρήτης ήταν εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση εξαιτίας της μεγάλης στρατηγικής σημασίας της. Ήταν απολύτως σαφές σε όλους όσους διαμόρφωναν την εξωτερική πολιτική της χώρας ότι η ένωση της Κρήτης δεν ήταν δυνατό να επιτευχθεί παρά μόνο με τη συναίνεση όλων των μεγάλων δυνάμεων ή έστω με τη σύμφωνη γνώμη αυτών που ήλεγχαν τις θαλάσσιες επικοινωνίες στην ανατολική Μεσόγειο, και φυσικά με τον πειθαναγκασμό της Πύλης. Ήταν επίσης σαφές ότι η Ελλάδα δεν διέθετε ούτε τις στρατιωτικές δυνάμεις ούτε τους οικονομικούς πόρους που θα επέτρεπαν στην κυβέρνησή της να εξαναγκάσει την Πύλη να εκχωρήσει τη νήσο. Επίσης η χώρα δεν διέθετε, κατά γενική ομολογία, την απαραίτητη αξιοπιστία ή άλλα υπολογίσιμα ερείσματα στο εξωτερικό το οικονομικό Πατριαρχείο, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει ένα τέτοιο έρεισμα, τελούσε εν ομηρεία στην καρέδρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η χώρα, τέλος, δεν είχε τη δυνατότητα να συνάψει διακρατικές συμμαχίες με τις οποίες θα μπορούσε να εκβιάσει την Πύλη ή τις μεγάλες δυνάμεις.

Βερέμης, Θ. – Κολιόπουλος, Γ., *Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια από το 1821 μέχρι σήμερα*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2006, σ. 258

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Η επίλυση του Κρητικού Ζητήματος δεν ήταν μόνο θέμα ελληνικής θέλησης, αλλά, κυρίως, διεθνών συγκυριών. Ανατρέχοντας στις ιστορικές σας γνώσεις και στο παράθεμα που σας δίνεται, να εκθέσετε α. τη θέση και τη στάση του Ελευθερίου Βενιζέλου όταν έγινε πρωθυπουργός της Ελλάδας το 1910, β. τη θέση των ελληνικών κομμάτων και γ. τον ρόλο που έπαιζαν οι Βαλκανικοί πόλεμοι στην επίλυση του Κρητικού Ζητήματος.*

✧ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η τύχη της ελληνικής σημαίας στον ιστό του φρουρίου του Φιρκά

Ο πρόξενος της Αγγλίας Αρθούρος Πηλ έστειλε στον Βενιζέλο αυτό το σκληρό γράμμα: «Κύριε Επίτροπε: Επεφορτίσθην παρά της Κυβερνήσεώς μου να παραστήσω υμίν τον άμεσον κίνδυνον, ο οποίος επίκειται κατά της Ελλάδος, εκ του επεισοδίου της σημαίας, ήτις υψούται κατά την είσοδον του λιμένος και να προσθέσω ότι, αν εξακολουθήσει υψουμένη η σημαία αυτή, αι Δυνάμεις θα ευρίσκοντο εις την ανάγκην να αποβλέψουν εις την εκ νέου κατοχήν της Νήσου υπό των διεθνών στρατευμάτων. Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε, κύριε Επίτροπε, την έκφρασιν της εξόχου υπολήψεώς μου. – Αρθούρος Πηλ».

[...] Τα οχτώ πολεμικά των Μεγάλων Δυνάμεων, που ήταν αραγμένα στη Σούδα, βάλανε πλώρη για τα Χανιά και παρατάχθηκαν ημικυκλικά στον προλιμένα. Το Αγγλικό πολεμικό «Διάνα» έρριξε άγκυρα μπροστά στην έπαλξη του Φιρκά. Και σε μικρή απόσταση απ' αυτό, κατά σειρά, το γαλλικό «Βίκτωρ Ουγκώ», το άλλο αγγλικό «Σούιφτηρ», το γαλλικό «Μισελέ», τα ιταλικά «Φερούτσιο» και «Πιζάνι», το ρωσικό «Ολέγ» και μέσα στον όρμο Κουμ Καπί ο ρωσικός πρόσκοπος «Χιβίνιετς».

[...] Στις πέντε παρά τέταρτο το πρωί άρχισαν να βγαίνουν από τα καράβια και να μπαίνουν στη γραμμή, στην προκυμαία, αγήματα – εκατό ναύτες από κάθε έθνος, με τους αξιωματικούς, με μυδραλιοβόλα και αποβατικό πυροβολικό. Ο Άγγλος κυβερνήτης της «Διάνας» είχε το γενικό πρόσταγμα. Ανέβηκε με το επιτελείο του και μ' ένα τμήμα πεζοναύτες στην έπαλξη του Φιρκά και είπε στους Έλληνες αξιωματικούς.

– Έχω λυπηρόν καθήκον να εκπληρώσω. Η εντολή μου είναι να παρεμποδίσω την έπαρση της σημαίας.

[...] Όταν ήρθε η ώρα που σήκωναν τη σημαία ένας από τους Έλληνες υπολοχαγούς πλησίασε, χαιρέτισε, τη δίπλωσε μ' ευλάβεια, την πήρε υπό μάλης και, μέσα σε βαθύτατη σιγή, τράβηξε για το Καστέλι, για το Αρχηγείο. Στο δρόμο τον απάντησε ο Βενιζέλος, που είχε περάσει άγρυπνος τη νύχτα σ' ένα φιλικό του σπίτι κοντά στο λιμάνι:

– Φύλαξέ την καλά, κύριε υπολοχαγέ –του λέει, δακρύζοντας– ως ενθύμιον των δεινών μας!

Μελάς, Σπ., *Η Επανάσταση του 1909*, εκδ. Μπίρης, Αθήνα 1972, σ. 239-241

ΕΡΩΤΗΣΗ: Στη διάρκεια της Κρητικής Πολιτείας και με την προσδοκία της ένωσης με την Ελλάδα, υψωνόταν η ελληνική σημαία στο φρούριο του Φιρκά, στην είσοδο του λιμανιού των Χανίων. Να αναφερθείτε στο συμβολικό επεισόδιο της υποστολής της σημαίας από τις Μεγάλης Δυνάμεις, ανατρέχοντας στις ιστορικές σας γνώσεις και στο παράθεμα που σας δίνεται.

Το φρούριο του Φιρκά

Το φρούριο Φιρκάς είναι χτίσμα του 1629 και προστάτευε την είσοδο του ενετικού λιμανιού των Χανίων από τους επιδρομείς. «Φιρκάς» σημαίνει στρατιωτική μονάδα. Στο φρούριο βρίσκονταν οι στρατώνες του τουρκικού στρατού στα Χανιά.

V. ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

❖ ΠΑΡΑΘΕΜΑ

Η εκπαίδευση στον Πόντο

Τα στοιχεία που αφορούν την εκπαίδευση στον Πόντο –στα 11 μεγάλα αστικά κέντρα, στις 41 κωμοπόλεις και στα 1013 χωριά, τα σκορπισμένα σε όλη τη βόρεια Μικρά Ασία, ακόμα και στις πιο απομακρυσμένες κοινότητες, πίσω από τα βουνά– είναι πραγματικά εντυπωσιακά.

Σαμσουντά, δυτικός Πόντος. Οι 8.000 Έλληνες, που ζούσαν το 1902 στο μεγάλο εμπορικό, καπνοπαραγωγικό και λιμενικό κέντρο, διατηρούσαν 4 κεντρικά σχολεία, στα οποία φοιτούσαν 1.150 μαθητές. Σε αυτά προστέθηκε το 1912 και το Τσινέκειο Γυμνάσιο. Αρκετά δημοτικά λειτουργούσαν τόσο στις μακρινές συνοικίες της πόλης όσο και στα γύρω χωριά.

Διοικητική περιφέρεια Σινώπης, Παφλαγονία. Οι 37.986 Έλληνες συντηρούσαν 139 σχολεία το 1914. Ένα χρόνο πριν, οι πρωτοπόροι μαθητές της Ψωμιαδείου Ελληνικής Σχολής στα Κοτύωρα είχαν ιδρύσει τον πρώτο μαθητικό σύλλογο! Η Ωμιάδειος, που είχε ανεγερθεί το 1870-73, κάλυπτε τις γυμνασιακές ανάγκες των παιδιών, που ζούσαν μέσα στα όρια της Μητροπόλεως Νεοκαισαρείας και Κοτυώρων. Στη Μητρόπολη υπάγονταν 127.454 πιστοί.

Ορεινή Σάντα, ανατολικός Πόντος. Οι 1.135 οικογένειες των οκτώ κοινοτήτων είχαν φτιάξει 5 δημοτικά και 2 σχολαρχεία για αγόρια και ένα σχολαρχείο για κορίτσια, στα Ισχανάνα.

Εκείνον τον καιρό, στις αρχές του 20ού αιώνα, οι Πόντιοι συντηρούσαν: 37 δραστήριους φιλανθρωπικούς και πολιτιστικούς συλλόγους, 1.047 δημοτικά, σχολαρ-

χεία και ημιγυμνάσια, 10 γυμνάσια (με 1.236 δασκάλους και καθηγητές και 75.953 μαθητές και μαθήτριες), 22 μοναστήρια και 1.139 εκκλησίες (με 1.459 ιερείς).

Κορομηλά, Μ., *Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα. Από την εποχή του Χαλκού ως τις αρχές του 20ού αιώνα*, εκδ. Πολιτιστική Εταιρεία «Πανόραμα», Αθήνα 1991, σ. 281-282

ΕΡΩΤΗΣΗ: *Ο μεγάλος αριθμός σχολείων στον Πόντο καταδεικνύει την άνθηση της πνευματικής ζωής στην περιοχή. Αφού επιβεβαιώσετε την άποψη αυτή με στοιχεία από το παράθεμα που σας δίνεται, να ανατρέξετε στις ιστορικές σας γνώσεις και να καταγράψετε την πνευματική αναγέννηση του ποντιακού ελληνισμού πριν από την αναγκαστική εγκατάλειψη των πάτριων εδαφών με τη Σύμβαση της Λοζάνης περί αταλλαγής πληθυσμών το 1923.*

❖ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

1. Τρόποι εξόντωσης των Ποντίων

Οι Τούρκοι εκτόπιζαν και εξόριζαν τους Έλληνες μέσα στην βαρύτερη κακοκαιρία, χωρίς να τους επιτρέψουν να παραλάβουν ούτε τρόφιμα, ούτε στρώματα. Τα κυβερνητικά όργανα που συνόδευσαν τους εκτοπιζόμενους δεν επέτρεπαν στα θύματά τους να σταθμεύουν σε κατοικημένα μέρη, αλλά μόνο σε μέρη έρημα και εκτεθειμένα στις χειμερινές συνθήκες. Ο σκοπός ήταν διπλός: πρώτα να μην μπορούν να στεγασθούν και έπειτα να μην μπορούν να αγοράσουν τρόφιμα. Δεν επέτρεπαν για κανένα λόγο να δώσουν βοήθεια στους γέρους γονείς ή στα ανήλικα παιδιά και στους αρρώστους, οι οποίοι εγκαταλείπονταν στα φαράγγια και στα δάση και πέθαιναν από την πείνα ή αποτελειώνονταν από την λόγχη των Τούρκων.

Σε διάφορα μέρη της χώρας ιδρύθηκαν λουτρώνες δήθεν για στρατιωτικούς λόγους. Τα κυβερνητικά και αστυνομικά όργανα που οδηγούσαν τους μετατοπιζόμενους εξανάγκαζαν τους δυστυχείς για λόγους δήθεν υγιεινής να λουστούν. Έβαζαν κατά εκατοντάδες άνδρες, γυναίκες και παιδιά στα λουτρά, γυμνούς με θερμοκρασία 4 βαθμών. Τα ενδύματα των δυστυχών ελεηλατούντο.

Όταν έβγαιναν από το λουτρό, τους εξανάγκαζαν να παρατάσσονται στο χιόνι και με θερμοκρασία κάτω του μηδενός και να περιμένουν επίσκεψη του αστυνόμου για καταμέτρηση, ο οποίος ποτέ δεν ερχόταν πριν από μία ώρα. Έπειτα άλλη μία ώρα περίμεναν τον γιατρό για ιατρική επιθεώρηση. Κατά την επιθεώρηση χαρακτηρίζονταν άρρωστοι οι νεώτεροι και υγιέστεροι, οι οποίοι θανατώνονταν κατά την αποστολή στο νοσοκομείο.

«Το έργο της Ελληνικής Περιθάλψεως»,
έκδ. Γραφείου Τύπου Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα 1921, σ. 85-86,
και Αγτζίδης, Βλ., *Ποντιακός Ελληνισμός*, Θεσ/νίκη 1990, σ. 27-28

2. Ο Κεμάλ και η εξόντωση των Ποντίων

Στις 19 Μαΐου 1919, ο Κεμάλ αποβιβάστηκε στη Σαμψούντα του Πόντου και άρχισε την οργάνωση του τουρκικού εθνικιστικού στρατού. Αυτονομήθηκε από την επίσημη οθωμανική κυβέρνηση και οργάνωσε τις παλιές εθνικιστικές συμμορίες, οι οποίες βαρύνονταν με την εξόντωση των Ελλήνων, των Ασσυροχαλδαίων και των Αρμενίων κατά την περίοδο του πολέμου. Στόχος του ήταν η ανατροπή των μεταπολεμικών πολιτικών διευθετήσεων. Ήταν ακριβώς το αντίστοιχο πολιτικό φαινόμενο του Χίτλερ, ο οποίος επίσης προσπάθησε πετυχημένα –λίγο αργότερα– να ανατρέψει τις μεταπολεμικές [σ.σ.: του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου] πολιτικές διευθετήσεις.

Πρώτο του στρατιωτικό μέλημα ήταν η εξόντωση του ποντιακού ελληνισμού, ώστε να εκκαθαρίσει τα μετόπισθεν. Η ύπαρξη ελληνικού αντάρτικου στις βόρειες περιοχές της Μικράς Ασίας, αποτελούσε, όπως φαίνεται, μεγάλο κίνδυνο για τις προσπάθειες του Μουσταφά Κεμάλ. Δύο σώματα του εθνικιστικού τουρκικού στρατού στάλθηκαν κατά των Ποντίων ανταρτών. Παράλληλα αξιοποιήθηκαν περιθωριακές έκνομες ομάδες, όπως αυτή του Τοπάλ Οσμάν, ώστε να επιτευχθεί η ολοκλήρωση της γενοκτονίας. Επίσης επανενεργοποιήθηκαν τα έκτακτα «Δικαστήρια Ανεξαρτησίας», τα οποία είχαν δράσει κατά τη διάρκεια του πολέμου. Εκατοντάδες Έλληνες καταδικάστηκαν και εκτελέστηκαν απ' αυτά με την κατηγορία της αυτονομιστικής δράσης.

Το τέλος του 1921 σφραγίστηκε από φοβερές ωμότητες στο μικρασιατικό Πόντο. Ο Βρετανός αρμοστής στην Κωνσταντινούπολη Sir Horace Rumbold πληροφορεί τον υπουργό εξωτερικών Curzon ότι: «Οι Τούρκοι φαίνεται ότι δρουν βάσει προμελετημένου σχεδίου για την εξόντωση των μειονοτήτων... Όλοι οι άνδρες ηλικίας άνω των 15 ετών της περιφέρειας Τραπεζούντος και της ενδοχώρας εκτοπίστηκαν στα εργατικά τάγματα του Ερζερούμ, Καρς και Σαρήκαμης».

Βασισμένος σε μια σειρά επισήμων αναφορών ο Βρετανός πρωθυπουργός Λόιντ Τζορτζ προβαίνει σε δημόσιες δηλώσεις στη Βουλή των Κοινοτήτων (House of Commons. The Parliamentary Debates, Fifth Series, τομ. 157): «...[στον Πόντο] δεκάδες χιλιάδες [Ελλήνων] ανδρών, γυναικών και παιδιών απελαύνονταν και πέθαιναν. Ήταν καθαρή ηθελημένη εξολόθρευση. «Εξολόθρευση» δεν είναι δικιά μου λέξη. Είναι η λέξη που χρησιμοποιεί η Αμερικανική Αποστολή».

Αγτζίδης, Β., «Οδός Κεμάλ - Αριθμός μηδέν»,

<http://pontosandaristera.wordpress.com/2007/01/05/kemal-ataturk/>

ΕΡΩΤΗΣΗ: Οι Νεότουρκοι αποσκοπούσαν στη φυλετική εκκαθάριση της περιοχής του Πόντου. Να καταγράψετε τις πρακτικές που υιοθέτησαν προκειμένου να επιτύχουν τον σκοπό τους και τις συνέπειες που αυτές είχαν στον ποντιακό ελληνισμό, αντλώντας πληροφορίες από τις ιστορικές σας γνώσεις και τα παραθέματα που σας δίνονται.